

ȘTEFAN METEȘ

DOMNI
DIN PRINCIPATELE ROMÂNE
PRIBEGI ÎN TRANSILVANIA
ÎN VEACUL XVII

CLUJ

TIPOGRAFIA „CARTEA ROMÂNEASCĂ”

1934

www.dacoromanica.ro

DOMNI DIN PRINCIPATELE ROMÂNE PRIBEGI ÎN TRANSILVANIA ÎN VEACUL XVII

În Arhivele Statului din Cluj se păstrează în original șase scrisori ungurești din veacul al XVII-lea ale Domnilor din Țara Românească și Moldova în legătură cu Transilvania. Dăm aici traducerea lor în românește, însoțită de unele lămuriri necesare pentru înțelegerea mai deplină a împrejurărilor în care au fost scrise.

I. *Din relațiile Movileștilor cu Transilvania.* — Genealogistul polon din veacul al XVII-lea D. Okolski spune, că Ioan Movilă, — tatăl celor doi Domni: Ieremie al Moldovei, Simion al Țării Românești și al Mitropolitului Gheorghe al Moldovei, — a fost de naștere din Ardeal, trecând în Moldova sub Alexandru Lăpușneanu^{1a}). Nu putem ști dacă această afirmație corespunde adevărului istoric sau nu. Un lucru este sigur, că cu toate întinsele legături cu Polonia, Domnii din familia Movileștilor n'au neglijat nici pe cele cu Transilvania, unde s'au așezat doi din această familie atât de numeroasă.

Ieremie ajuns cu sprijinul Poloniei pe tronul Moldovei, — soția lui era o unguroaică Elisabeta Csomortány — voia cu acelaș ajutor să pună în scaunul domnesc din Țara Românească pe fratele său Simion. Doi boieri munteni: Vistierul Dan și Clucerul Vintilă, refugiați în Polonia, cer stăruitor, în 1598, concursul Poloniei pentru instalarea în domnia munteană a lui Simion, invocând în favorul lor și unitatea națională a Românilor: „... Toți boierii Munteniei și țara întreagă... voiesc să fie în comunitate și unire cu țara Moldovei, pentru că noi suntem toți de aceeaș limbă și de aceeaș credință; în timpurile vechi era astfel că Domnii Moldovei ajungeau Domnii Țării Românești și Domnii munteni Domni moldoveni¹⁾).

^{1a}) Vezi *Tezaur de monumente istorice*, II, Buc., p. 145. E interesant că învățatul călugăr, Samuil Klein, ne spune în istoria sa, că el se coboară din familia Movilă din Moldova. Cf. Cipariu, *Acte și fragmente*, Blaj, 1855, p. 143, litera K.

1) Hurmuzaki, *Supliment II*, vol. I, p. 449.

Pe solii lui Ieremie Vodă îi vedem prin Ardeal, la Cluj, pentru diferite chestiuni politice²⁾. Oamenii lui Moise Székely adeseori cerce-tară pe Domnul dela Iași cerându-i sprijinul³⁾. Relațiile comerciale prosperează îndeosebi cu Bistrița⁴⁾, care-și trimite cu daruri delega-tul la nunta din 1 Iunie 1603 a fetei lui Vodă cu un nobil polon⁵⁾.

Cronicarul ungur contemporan Szamosközy găsește bune cu-vinte pentru Domnul Moldovei⁶⁾: „Se zice că Ieremie Vodă e un om prea blând, temător de Dumnezeu și iubitor de dreptate. Orice lu-cru mic se întâmplă în curtea sa sau în țară, vrea să-l știe. Toată lu-mea e liberă să-l vadă, să meargă la el. Mai totdeauna stă afară, și dacă vede vre-un om care i se pare străin, îndată îl oprește și-l întreabă ce lucru are. Nu se atinge de nimeni fără lege, nu omoară, nu ia dela nimeni vitele și averea fără cauză și dreptate. Cum a au-zit despre omorirea lui Ioan Boronkay și a mai multor nemeși din Ardeal, a regretat foarte și pentru aceasta a spus că Basta nu-i un om adevărat, pentrucă i-a omorît ilegal, ba a scris chiar și o scri-soare lui Basta, că nu trebuia să facă aceea și să-și micșoreze în fața oamenilor bunul renume, ci dacă au fost vinovați trebuiau pedepsiți conform legii; această omorire a fost pildă rea. Să-l ierte, să nu-i ia în nume de rău, dar are în vedere bunul lui renume și de aceea i-a scris în chestia aceasta. Cu astfel de fapte mai mult și-a stricat decât și-a folosit, dacă s'ar fi gândit numai la judecata oamenilor și tot n'ar fi trebuit să facă.

Basta la această scrisoare nu i-a răspuns nimica, de unde Voe-vodul deduce că Basta s'a supărat pentru această ușoară muștrare.

Cinci mii de ostași de ai lui Ieremie Vodă luptau la Sighișoara, în Iunie 1605, sub conducerea boierilor: Cristea și vornicul Stepan⁷⁾.

Intr'un anume moment Domnul dela Iași era să-și mărite una din fetele sale după un nobil ardelean. Andrei Bathory, principele

2) Socotelile orașului Cluj, în *Arhivele Statului* din Cluj. Ieremie Vodă cum-pără vite dela Cluj în Oct. 1603 (cf. Hurmuzaki, XV, no. 1643); în Cluj era cu-noscutul pictor și om politic al lui Mihai Viteazul, Petru Armeanul, care se duce la fratele său mai mic, preot, trimis de Ieremie în August 1604. (Ibid. XV, p. 816, no. 1659).

3) Szamosközy, *Történeti maradványai, 1542—1608*. Budapesta, 1880, ed. Alex. Szilágyi, p. 184—185.

4) Hurmuzaki, XII, XV și Szádeczky L., *Erdély és Mihály Vajda története*, Timișoara, 1893.

5) Szamosközy, o. c., p. 185.

6) Ibid., p. 219. Ieremie Movilă trimite soli la Basta în 29 Dec. 1603 și 4 Sept. 1604, (cf. Hurmuzaki, XV, no. 1645, 1660), iar în Noemv. 1605 un boier la Craiul Ștefan Bocskay (Ibid., XV, p. 628, no. 1671).

7) Szilágyi S., *Ujabb pótlék Szamosközy I. történeti maradványaihoz*, p. 561.

Ardealului, cere de soție fata lui Ieremie Vodă pentru ruda sa (frate vitreg) Ioan Iffiș, cu condiția, dacă n'ar lua-o, Báthory se obligă să dea lui Ieremie 20,000 legături de aur, iar Iffiș 10,000. Pentru întărirea, cu data, Cluj, 3 Iulie 1599, dă o scrisoare cu pecetea și subscrierea sa, a trimis și inel la Măria Sa din Moldova, ca să fie sigur. La fel dă o scrisoare de întărire și viitorul ginere⁸⁾.

Planul acesta s'a zădărnicit, prin răsturnarea tuturor lucrurilor din Ardeal, în urma cuceririi aecstei provincii prin Mihai Viteazul, dușmanul Movileștilor.

În svârcolirile după domnie Simion Movilă, fratele lui Ieremie, — nimerește în Ardeal, unde îl găsim alături de Ali pașa, în Iulie 1605 la Prejmerul Brașovului, primind dela Sași pentru oamenii săi: 60 vite tăiate, 400 oi, 6000 de pâini și 600 câble de ovăș⁹⁾.

Gavril Movilă — fiul lui Simion, — după încercări repetate cu ajutor polon și turcesc-unguresc, reușește să se mențină timp de 2 ani ca Domn în Țara-Românească. Prin o înțelegere prealabilă făcută prin Logofătul Papa Grecianu și Postelnicul Apostol încheie, în 5 Maiu 1619, Gavril Vodă cu principele Gavril Bethlen un tratat de alianță și bunăvecinătate în care spune: „... Noi bine știm și cugețăm că pentru întărirea oricărei mari puteri e nevoie a întreține și a urma legături bune cu țările vecine”, fixând următoarele condițiuni:

1. Niciodată nu va avea intențiuni dușmănoase față de Bethlen, țara și supușii săi, nici în taină, nici pe față.

2. Va fi prietin pentru prietini și dușman pentru dușmanii M. Sale Bethlen, căruia îi va da ajutor cu oamenii și armele sale împotriva oricărui dușman.

3. În fiecare an Principele Ardealului va fi cercetat de solii munteni cu daruri, asemenea „ne va cerceta și el pe noi”.

4. Se instituie o comisie superioară, care va fixa hotarul între cele două țări, ca să știe fiecare unde să plătească dijma.

5. Nu se vor mai opri drumurile, decât cu înțelegerea amândurora și deschiderea lor să va face iarăși prin învoială reciprocă.

⁸⁾ *Monumenta Comititalia Transsylvaniae*, IV, Budapesta, 1874, p. 306—7 ab.

⁹⁾ Szilágyi, o. c., p. 587. — Vezi despre intervențiile făcute în favorul bisericii românești din Maramureș din partea lui Simion Movilă și a nepotului său Constantin Vodă, cartea mea, *Istoria bisericii românești din Ardeal*, I, Arad, 1918, p. 172—173, 273—274. Simion Vodă acordă Bistrițenilor scutiri de vamă și bună vecinătate, în 24 Iulie 1606, (Hurmuzaki, XV, p. 830—831, no. 1675). Despre relațiile lui Constantin Movilă cu Sașii ardeleni, care-i jură credință între 6 Ian.—22 Noemv. 1608, vezi *Ibid.*, XV, p. 831—833, no. 1676, 1678, și p. 841, no. 1688. Alexandru Vodă Movilă al Moldovei trimite pe cronicarul Grigorie Ureche la principele Ardealului Gh. Bethlen, în Dec. 1615. Iorga, *Studii și Documente*, IV, p. CXXI, n. 1.

6—7. Boierii și țăranii fugiți în Ardeal la cerere să fie retrimiși în Muntenia, asemenea va face și Vodă cu cei fugiți din Ardeal¹⁰).

8. Comerțul va fi liber între cele două țări vecine¹¹).

În vreme de războiu amândouă țările primesc refugiații din ele, le dau adăpost și după potolire fiecare se poate întoarce acasă cu avutul său.

După tratatul acesta Gavril Vodă Movilă era un aliat ascultător al puternicului principe Ardelean Gavril Bethlen, din voia căruia nu ieșea, păstrând bune relații cu nobilii unguri în mijlocul cărora se va așeza în curând, pentru a trăi aproape vre-o 20 de ani.

La acest tratat se referă și în scrisoarea din 23 Ianuarie 1620, adresată prefectului comitatului Albei de jos Balthazar Kemény, în care cere sprijinul acestuia pentru sluga sa credincioasă, pe care „am trimis-o în Polonia la fratele nostru Voevodul Petrașcu, pe care Polonii l-au reținut în timpul plecării noastre de acolo; dacă l-am putea aduce până la Dvoastră sub o cauză oarecare, sau în secret... ca atunci când puternicul Împărat (turcesc) se va arunca în mânia lui asupra Poloniei să nu-l găsească între ei”...

Petrașcu Vodă e viitorul Mitropolit dela Chiebul rusesc: vestitul Petru Movilă, care-și petrecuse partea cea mai mare din tinerețea sa în Polonia, unde familia Movileștilor avea moșii și relații întinse cu nobili poloni cu cari se înrudise. Gavril Movilă plecase din Polonia în 1616, pentru a-și câștiga scaunul domnesc în una din Țările române, iar fratele său Petrașcu rămase sub ocrotirea cancelarului coroanei polone Stanislav Zolkiewski, trăind ani de zile pe moșiile și în casa acestuia, împărtășindu-se de cea mai aleasă educație și cultură¹²). Cancelarul fiind și comandantul suprem al armatei polone, inițiasse bine în arta militară pe fiul de Domn român, căci voia se pare să-l facă ostaș de seamă în oștirea polonă.

Informațiunea dată în scrisoare de Gavril Movilă, că Turcii se pregătesc să atace Polonia era adevărată. De fapt în vara anului 1620 o oștire puternică turcească se ciocnește cu armata polonă la Țuțora (jud. Lăpușna din Basarabia), condusă de Zolkiewski, care

¹⁰) *Analele Academiei Române*, Desbateri, XXII (1900), p. 133—141. În arhiva Bibliotecii Universității din Cluj se păstrează un act slavon de danie, inedit, din 18 Ianuarie 1620, dela Gavril Vodă Movilă, dat din Târgoviște.

¹¹) Vezi cartea mea, *Relațiile comerciale ale Țării Românești cu Ardealul*. Sighișoara, 1921, p. 155—156.

¹²) Gh. Enăceanu în studiul despre *Petru Movilă* publicat în revista *Biserica ortodoxă română*, VII, București, 1883, p. 678—685. — Regele Poloniei Sigismund al II-lea recomandă, în 15 Oct. 1622, vizirului turcesc pe tinărul Petru Movilă pentru scaunul domnesc al Moldovei, (cf. Hurmuzaki, *Suplement II*, vol. II, p. 524—525, no. 235.

cade mort în lupta de aici, la care participase și Petrașcu Vodă, de soartea căruia era așa de îngrijat fratele său, Domnul dela Târgoviște, căutând să-l aducă în Ardeal, unde era în siguranță de eventualele persecuții și răz bunări ale Turcilor.

Lăsa n să urmeze mai jos scrisoarea lui Gavril Vodă Movilă:

Generose domine amice nobis honorandum salutem et servitorum nostrorum comendationem. Dumnezeu sfântul se vă binecuvinte pe D-Voastră cu toate bunătățile.

Dela Poarta puternicului Impărat am primit o știre oarecare, că puternicul Impărat personal a dat de știre că voiește să calce Polonia; e lucru sigur, amintindu-mi despre aceea că suntem supuși stăpânirii puternicului Impărat, am avut o astfel de corespondență cu Măria Sa Principele, domnul nostru, că atunci când trimitem un oarecare om al nostru în Polonia, pentru siguranța mai mare a călătoriei, să-l expediem prin Ardeal, unde Mărie Sa îl va sprijini atât cu însoțitori, cât și cu alte ajutoare; văzând și cunoscând mânia puternicului Impărat asupra Poloniei, ca și pregătirea dușmăniei sale contra ei, înțelegând și aceea că regele Poloniei nu voiește să întrețină nici o prietenie cu Măria Sa Principele, din această cauză, pe sluga noastră credincioasă, care vă aduce D-Voastră această scrisoare, am trimis-o în Polonia la fratele nostru, Voevodul Petrașcu, pe care Polonii l-au reținut în timpul plecării noastre de acolo, dacă l-am putea aduce până la D-Voastră sub o cauză oarecare, sau în secret, sau sub alt pretext, ca atunci când puternicul Impărat se va arunca în mânia lui asupra Poloniei, să nu-l găsească între ei. Vă rugăm pe D-Voastră, prietinel nostru, ca pe sluga noastră care vă aduce această scrisoare, să-l însoțiți până la graniță atât la ducere cât și la întoarcere, ca să nu i se întâmple ceva supărare. Dacă cumva se va întâmpla prin oarecare împrejurare, ca fratele nostru să vină în țara D-Voastră, arătați-i cuvenita și cinstita bunăvoință, în schimbul căreia și noi în astfel de cazuri sau și în mai mari, ne vom dovedi bunăvoința noastră. Dumnezeu să vă țină pe D-Voastră în bună sănătate.

Datum in oppido nostro Targovista die 23 Ianuarii Anno domini 1620.

Generosae dominis nostrae amicus benevolus servicii paratus.

*Gavril Moghila Voevod.
(cu litere cirile).*

P. S. In timpul confederațiunii noastre prin delegatul nostru principal Logofătul Papa am vorbit cu Măria Sa, binevoitorul nostru domn, că atunci când trimitem în taină omul nostru în Polonia, pen-

tru mai mare siguranță să nu-l expediem prin Moldova, ci prin Ardeal, fiindcă Voevodul Gașpar (Gratiani) nu-i în confederație, nici cu Măria Sa, nici cu noi și nu-i cu nici o bunăvoință^{12a}); acest lucru să nu-l știe nimeni în afară de D-Voastră, pentru că oamenii au multe păreri.

P. S. Fiindcă pe sluga noastră, care aduce această scrisoare a trebuit să-l trimit în grabă cu posta, și nu cu calul său, ci cu caii de postă, deaceea vă rog pe D-Voastră în țara D-Voastră să-i dați și la ducere și la întoarcere cai de postă, căci și noi vom face la fel în asemenea cazuri.

P. S. Asupra acestui lucru am scris Măriei Sale, binevoitorului nostru domn, și vă rog pe D-Voastră să-i trimiteți cât mai grabnic scrisoarea noastră.

Adresa: Generoso domino Balthasaro Kemenij de Bückeö's Serenissimo Domini ac domini Principis regnorum Hungariae ac Transylvaniae etc. Consiliario Comite Comitatus Albensis arcisque et praesidii Fogarasiensis Capitaneo Supremo, etc. Amico nobis honoranti.

După o domnie ștearsă de 2 ani, Gavril Movilă, în Iulie 1620, e mazilit de Sultanul, deși a fost „Domn bun și fără lăcomie” și înlocuit cu Radu Mihnea. Omul lui Bethlen, care era atunci la Poartă, Mihail Toldalagi, scrie în memoriile sale: „In 13 August [1620] se aduce știrea că Voevodul Gavrilaş a trecut în Ardeal și a dus și haraciul țării, pe care trebuia să-l trimită la Poartă. Vizirul înțelegând lucrul, m'a chemat, fiind foarte mănios, că l-au primit în Ardeal. Liniștindu-i mânia și asigurându-l, că n'a dus cu el banii, vizirul mi-a poruncit în mod deosebit, să scriu guvernatorului [G. Bethlen), să grijască de Voevodul Gavrilaş să nu plece din Ardeal, ca Sultanul să nu aibă pagubă pentru el. A doua zi Moise, fratele lui Gavrilaş, a fost dat în mâna lui Radu Vodă, ca să-l păzească în casa sa¹³).

Pribeag acum, Gavrilaş Vodă se aciuază în țara ocrotitorului său politic, în ținutul românesc al Satmarului mai întâiu, pe unde stătuseră câteva săptămâni, în Sept. 1556, înșiși Domnii români: Ale-

^{12a}) E interesant, că în două scrisori ale lui Gavril Movilă, din 13 Ian. 1620 către Gaspar Gratiani, cel dintâi apare ca prietin sincer și bun vecin, care îi comunică secrete chiar Domnului Moldovei, — ca de ex. plecarea Sultanului în acest an contra Leșilor, — deși acesta îl trada Polonilor (tipărite în Minea, *Cercetări istorice*, VIII—IX, Iași, 1933, no. 2, p. 70—72; una în *Revista istorică română*, II, București, p. 385—6.

¹³) Mikó I., *Erdélyi történelmi adatok*, I, Cluj, 1855, p. 229.

xandru Lăpuşneanu şi Petraşcu cel Bun cu oştirile lor şi trăise vre-o 30 de ani viaţă grea şi cu multe lipsuri, în a doua jumătate a secolului al XVI-lea, un pretendent la tronul Moldovei, Ştefan Vodă Măzgă, cu câţiva credincioşi cari au dispărut rând pe rând, copleşiţi de multe neajunsuri¹⁴).

Socotelile oraşului Cluj ne dau unele succinte informaţii despre viaţa frământată ce o ducea bietul fost Domn al Ţării Româneşti¹⁵), prins într'o lume de nobili străini, nu dintre cei mai buni, cu care însă se înrudi îndată prin căsătorie.

La 16 Sept. 1620: „A sosit căpitanul Gheorghe, servitorul Voevodul fugit din Muntenia cu 9 persoane. A venit dela Domnul nostru [Bethlen], merge în Muntenia să câştige curteni pentru Domnul său". Se întoarce la 17 Oct. — La 2 Noemvrie: „Mihail Meheşi întovărăşeşte până la Jibou pe un servitor al Voevodului refugiat". — La 6 Dec.: „Nicolae Temeşvári conduce până la Drag pe Matei Manea, servitorul soţiei Voevodului Simion [Movila]". — Doamna Marghita — rămasă în Ţara Românească sau undeva prin Ardeal — îşi cerceta fiul său Gavrilăş prin Matei, care întors din Sathmar, în 23 Dec., e în Cluj, unde primeşte mâncare şi băutură după rangul său.

În 17 Maiu 1621 soseşte în Cluj din Muntenia Ioan Sussonites (?), căruia i se dau 2 cai până la Dej, „ca să ducă scrisori lui Gavrilăş Movilă la Sathmar". — În 3 Oct. trec prin Cluj servitorii „Voevodului care locuieşte în regiunea Sathmarului", merg la Alba-Iulia. Domnul pribeag, departe de cei dragi ai săi, se îmbolnăveşte şi pentru tămăduirea sa se adresează unui medic pe care-l cunoştea bine încă din Domnia sa munteană, neavând desigur încredere în cei din locurile unde era condamnat acum se vieţuiască el. În 14 Oct. trece prin Cluj, — dându-i-se 4 cai până la Jibău, — Stefan Csernatony, secretarul Voevodului din Muntenia, „care locuieşte în apropierea Satmarului"; duce Voevodului, pentru a-l lecuî, un medic din Braşov.

Doamna Marghita peste care au dat multe nenorociri în viaţă, moare la 2 ani dupăce fiul ei Gavrilăş îşi pierduse tronul fără să-l mai fi văzut, şi fără să fi avut la căpătâiul ei, în ceasul morţii, vreun fiu din cei risipiţi de soarte, afară de Ioan, care n'a jucat nici un rol mai de frunte. În 1 April 1622 e în Cluj „Voevodul Ioan, fiul Voevodului Simion, venind dela înmormântarea mamei sale şi voind să meargă la Satmar, am dat 6 cai la trăsură până la Dej şi 8 boi

¹⁴) Veress, *Documente relative la istoria Ardealului, Moldovei şi Ţării Româneşti*. Bucureşti, 1929—32, vol. I—IV.

¹⁵) Vezi cartea mea, *Domni şi boieri din Ţările române în oraşul Cluj* (sub tipar).

pentru carul de povară". Doamna Marghita va fi fost îngropată în mănăstirea Dealului din Târgoviște alături de fiul ei Mihăilaș Vodă, mort copil, povățuit în Domnie de mama sa. În 6—8 Maiu amândoi frații: Gavril și Ioan Movilă sunt în Cluj, unde sunt bine ospătați, asemenea și în 22—23 Iulie venind dela Bethlen, cu mai mulți boieri mari fiind vre-o 80 persoane, cari toți mergeau la nuntă.

Toată vara e mare forfoteală cu pregătirea nunții lui Gavril Movilă. Servitorii acestuia trec prin Cluj, în 15—16, 27 Iulie, cu care încărcate de diferite lucruri și mărfuri cumpărate din Alba-Iulia; mergând cu toții spre localitatea unde se face cu mare pompă și cu multă nobilime învitată nunta fostului Voevod, care era bine cunoscut și în cercuri largi în Transilvania¹⁶). Gavril Vodă, în 9 Iulie 1622, scrie din Alba-Iulia județului sas din Bistrița, invitându-l la nunta sa din 7 August, în castelul Diosig (jud. Bihor) cu Elisabeta Zolyomi de Albeș, văduva lui Mihail Imreffy¹⁷). Brașovenii trimit la nuntă diferite articole orientale necesare bucătăriei copioase: pește, lămâi, orez, unt de lemn, stafide, etc.¹⁸). Senatul primăriei din Cluj trimite în 4 August, doi delegați: Gheorghe Ujvári și Ștefan Nagy la nunta din Diosig a lui Gavril Movilă, ducându-i dar un covor frumos în valoare de 16 fl.

Soția lui Gavril Vodă era bogată cu moșii și relații foarte întinse, sora lui David Zolyomi, om mândru și fără scrupule în ajungerea scopurilor sale. Voind să ajungă cu ajutorul turcesc principe al Ardealului, Rákoczy Gh. I-iu îl închide pe viață în cetatea Chioara, ca pe un trădător. Elisabeta, o femeie frumoasă și de temperament, sucise capul la mulți nobili de seamă și de ce n'ar cucerii și pe un fost Domn valah, care va mai putea fi stăpân la Târgoviște, spera ea, în deosebi, fiindcă — după spusele contemporane ale preotului cronicar sas din Brașov M. Fuchs¹⁹) — Gavril Movilă era „un tânăr generos și foarte frumos, care ocupă scaunul domnesc cu aprobarea bucuroasă a tuturor din țară”.

Principele Ardealului Ioan Kemény, care a cunoscut bine pe cei doi frați Movilă așezați în Ardeal, ne dă câteva informațiuni prețioase despre ei în memoriile sale²⁰):

¹⁶) În socotelile orașului Cluj, la 20 Iulie 1622: „Au sosit 5 servitori ai Voevodului Gavrilaş, pe cari i-a trimis să-i aducă știri dela logodnica sa”.

¹⁷) Hurmuzaki, XV, partea II, p. 928—929, no. 1806.

¹⁸) Iorga, *Socotelile orașului Brașov în sec. al XVII-lea în An. Ac. Rom.*, sect. ist., XXI (1899), p. 162—64

¹⁹) *Quellen zur Geschichte Kronstadt*, V, Brașov, 1909, p. 369.

²⁰) Ediția Neagoe Popea, București, 1900, p. 23—24.

„...Gavril Movilă [scos din domnie] nu s'a dus la Poartă, ci împreună cu fratele său Ioan, pe care-l ținea pe lângă el, a venit în Ardeal la Gavril Bethlen, pe care el cu mare greutate i-a putut ține, Poarta cerând extradarea lor. Nici nu i-a putut mântui altfel, decât numai prin indigenarea lor²¹). Gavril s'a și însurat, luând pe Elisabeta Zolyomi, văduva lui Mihály Imreffy și soră cu David Zolyomi, și nouă ne-a fost rudă, dar dealtfel era o femeie cu moravuri rele, trăind mai înainte cu Gavril Báthory [prințul Ardealului], apoi cu alți oameni de rând. După tratatele din timpul Sultanului Soliman, nu era permis a primi în Ardeal pe Voievozii și boierii români. Lui Ioan Vodă i-a dat moșia Monor (= Mănărade din județul Târnava mică) până la un timp”.

Deaici înainte știri relative la Gavril Vodă sunt tot mai puține. Omul se vede că nu se amesteca în treburile publice, sta la moșie și își vedea de gospodăria sa bogată. În 17 Noemvrie 1626 scrie „din cetatea noastră Solyomkö (= Peșteș, sat în Bihor), judeului din Bistrița să inlesnească aducerea unor vite” din Moldova datorite lui de un binevoitor, căci a trimis slugile lui după ele²²). De aici dela granița României el întreține relații cu fratele său Moise, Domn al Moldovei (1630—31). Acesta trimite la fratele său Gavrilaș din Bihor pe cămărașul Vasile, care în 27 August 1631 trece prin Cluj. Gavril Vodă în 20 Aprilie 1633 e în Turda, iar în 2 Maiu, împreună cu soția sa e în Alba-Iulia la masa lui Rákoczy, care invitase mai mulți frunțași ai Ardealului. Nobilul român, Adam Rác — fiul Zamfirei, fiica logofătului Ioan Noroce din Pitești — scrie din Gălgău, în 24 Iulie 1635, despre niște vesminte preotești date de Gavril Movilă Vlădicăi românesc²³). În 4 Dec. acest an Gavrila e în Cluj.

Nu mai aflăm știri despre el aproape 1½ an. Moare înainte de 25 Maiu 1637^{23a}). Socotelile orașului Cluj ne informează și aici cu date precise: „5 August. A venit dela Domnul nostru [Rákoczy] din Alba-Iulia Voevodul Ioan care merge la Aleșd [moșia

²¹) Vezi și *Monumenta Comititalia Transsylvaniae*, IX, p. 106—107, art. 76. (Dieta din Alba-Iulia, în Ian.—Febr. 1630 hotărăște primirea lui Gavril și Ion Movilă între fii patriei)

²²) Hurmuzaki, XV, p. 958, no. 1840.

²³) *Ibid.*, p. 1011—1012, no. 1910.

^{23a}) La această dată Elisabeta scria din Aleșd, ca văduvă foarte despată, subprefectului jud. Satmar. În curând se mărită a 3 oară după nobilul László Bornemisza. Organizează un complot în 1638—1639 contra principelui Rákoczy I pentru a-l asasina la o vânatoare. Prințul a scăpat ca prin minune, trecând glonțul numai prin cușma sa de pe cap. Se vorbește în ancheta complotului de iobagii români ai Elisabetei și de soția preotului român din satul Lugaș (lângă Aleșd). (Vezi pe larg despre complot, *Történelmi Tár*, 1885, p. 41—54).

lui Gavrilas în jud. Bihor], ca să aducă corpul fratelui său mai mare Gavrilas Voevod"; iar la 13 August: „A sosit Voevodul Ioan cu corpul Voevodului Gavrilas... Preoților români și servitorilor cari au fost cu el, fiindcă posteau, le-am trimis mâncare de post... Voevodului Ioan, care duce corpul fratelui său Gavrilas, i se dau 10 cai până la Bazna", [jud. Târnava mică].

Desigur sătul de viața trăită, timp de 17 ani între străini, unde va fi avut multe nemulțumiri și umiliri, păstrându-și legea părintească, Gavril Movilă a dorit să fie înmormântat în pământul Țării Românești, unde a domnit 2 ani cu milă și cu dragoste față de țară și popor în împrejurări atât de grele pentru un Domn ca el.

Mănăstirea Dealului, cred, că e locașul unde a fost îngropat alături de mama sa Marghita — de origine polonă ori unguroaică — și fratele său Mihailas.

Să vedem acum sbuciumul lui Ioan Movilă în Ardeal, rămas singur fără fratele său. În 17 Iunie și August 1623 e în Cluj, ca și în 24 Ianuarie 1626, când „a sosit dela Voevodul din Muntenia [Alexandru Coconul] Voevodul Ioan, care vrea să meargă la Domnul nostru [Rákoczy] în Cașovia". În August 1627 principele Bethlen scrie orașului Bistrița să adăpostească oamenii și caii lui Ion Movilă²⁴), cari mergeau în Moldova, probabil la rude și moșii, căci, cum știm, soția lui Ioan Vodă era Teodora fata Irinei și a lui Ene Postelnicul din Moldova²⁵). În 16 Oct. 1628 scrie din satul Sânpaul (proprietatea lui, în jud. Târnava-Mică), judeului din Bistrița pentru plata unui car ce-l comandase acolo²⁶).

Kemény în memoriile sale citate ne dă informațiuni interesante despre rostul lui Ion Movilă în Ardeal: „În anul 1631, îndată ce s'a ales Rákoczy, pe mine mă trimise repede în Făgăraș, pentrucă un Ioan Vodă, mazil, feciorul de Domn, s'a alipit pe lângă principesa [Ecaterina de Brandenburg, văduva lui Gavril Bethlen] și începuse a aduna oști cu banii ei. Cât timp umblasem eu pe la Oradimare, Ioan Vodă luase 6000 florini din Făgăraș. În 4 zile am ajuns din Oradia în Făgăraș, dar în cetate am intrat numai seara, când era deschisă numai poarta cea mică, portarului i-am spus să nu spună nimic. Mă dusei apoi la locuința mea obișnuită, și atunci Ioan Vodă aproape de 11 ore eși din cetate, și deoarece avea de 2 ori mai mulți, decât cum eram eu cu străgerii mei, am stat liniștit.

²⁴) Hurmuzaki, XV, p. 962—963, no. 1844.

²⁵) Elena, fata lui Ion Movilă, s'a măritat, după moartea tatălui ei, după marele cronicar al Moldovei, Miron Costin.

²⁶) *Ibid.*, p. 966, no. 1850. — Pe Ion Vodă Movilă îl întâlnim adeseori în Brașov între anii 1623—1628. (cf. Iorga, *Socoteliile Brașovului în An. Ac. Rom.*, sect. sit. XXI, (1899).

A doua zi dimineata am trimis la Ioan Vodă, spunându-i, să nu îndrăznească a intra în cetate, ci cu toată oastea sa să meargă la oștile țării și ale principelui, pentru că și el face parte din țară. I-am trimis și ordinul principelui și l-am anunțat, că nu-l voi lăsa înăuntrul. El mi-a răspuns că cetatea nu este a mea și că el încă este servitorul stăpânei cetății, nu merge în alt loc, ci în cetate. Unde venind eu și făcând toate pregătirile, când venea pe lângă șanț, m'am supt pe zid și trăgând porțile în sus și întinzând puștile, i-am spus: Cară-te dacă vrei să trăiești, și apoi el s'a întors. Dar nici Doamna mea n'a luat lucrul în glumă, trimise la mine pe 2 nobili, întrebându-mă ce voiesc? — Eu mergând la dânsa i-am înșirat totul.

Ioan Vodă s'a dus de aici în Moldova, unde era pe-atunci Domn, fratele său mai mare(?), Moise, pe care încă l-a înșelat, pentru că dându-i de știre despre mergerea sa și acela așteptându-l cu toată cinstea, și-a trimis numai servitorii la el, iar el cu vre-o 4 inși s'a dus în Polonia și de aici până la regele Suediei, poruncind căpitanilor slugilor sale, ca întâiu să meargă la Moise Vodă și de-acolo la al doilea frate mai mare, Petru, care era călugăr și mitropolit al Chievlui, [arhimandrit la 1632 și Mitropolit dela 1633 până la 1647]. Aici a venit și Ioan Vodă la întoarcerea sa, și s'a întâlnit cu oamenii săi.

Acel frate al său, Mitropolitul, îi dăruie o mulțime de lucruri de valoare. Din Polonia apoi, Ioan veni în Ungaria; în Ardeal însă nu îndrăzni a se întoarce, ci alipindu-se pe lângă domnii Prényi și prin aceștia apropiindu-se de mine, și fiindcă și eu chiar atunci mă logodisem cu una din familiile acestora, deși mai înainte avusesem neînțelegeri, ca un creștin adevărat, l-am iertat, i-am întocmit astfel lucrurile la principele Rákoczy, de putu veni în Ardeal, ba i-am câștigat și leafă bună. Deși schimbându-se împrejurările, Ecaterina a ieșit din Ardeal cu Csáki, cu toate acestea Ioan Vodă nu i-a plăcut să rămână acolo, ci a venit în Ardeal, unde apoi a și murit²⁷⁾.

Cu prilejul unui conflict iscat între urmașii lui Gavril Bethlen, din acuzațiile noului principe Gh. Rákoczy și din desvinovățirea lui Ștefan Bethlen, fratele lui Gavril, aflăm unele lucruri însemnate care privesc pe cei doi frați Movilă.

În instrucțiile date de Rákoczy, în 23 Martie 1634, către delegatul său Samuil Pathai, care merge la Împăratul din Viena, se spune: „Voevozii Gavril și Ioan au avut niște pretensiuni la principele Bethlen: un inel de diamant de mare preț și alte pietre scumpe²⁸⁾).

27) Ediția N. Popea, p. 21—23.

28) De aceste pietre prețioase face amintire și documentul inedit din 7 Dec. 1632, *Arhiva statului ungar*, Budapesta, Liber regius, VIII, 52; despre Gavril Movilă și doc. din 21 Oct. 1634, *Idem*, *Idem*, *Idem*, no. 83 (81).

a poftit și a luat dela ei, și principele nu le-a dat nimic pentru ele sau dacă le-a și dat, le-a luat înapoi... dreptul la ele Voevozii ni l-au dat nouă; solicită-le la cancelarul Ștefan Sennyei [episcopus Iauensis-Győr], ca principesa Ecaterina să le dea înapoi, pentru că știm, că lucrurile acestea sunt și acum la dânsa, să nu rămână în pagubă blânzii și lipsiții Voevozi".

Voevodul Ioan are, în afară de cele amintite și pretensiunea plății restante la principesa pentru serviciile prestate în vremea cât a fost în slujba ei²⁹⁾.

În scrisoarea de apărare a fratelui mort, scrie Ștefan Bethlen, în 17 Martie 1636, către staturile ardelene următoarele: "... Voevodul Ioan e adevărat, a cumpărat dela principele [Bethlen] satul Mănărade și principele i l-a și dat în posesiune, cu obligație, ca la termenul fixat să restituie suma, dar Ioan Vodă neputând-o, principele i-a luat Mănărade; la intervenția staturilor i s'a dat înapoi moșia, fixându-se un nou termen pentru replătirea sumei, dar neavând nici la acest termen banii, i-a ocupat din nou satul prin dregătorul său din Blaj.

În ce privește pietrele scumpe ale lui Ioan Vodă, cum dovedește și însemnarea sa proprie, au fost date nu pentru Mănărade, ci pentru câștigarea domniei Țării-Românești, pe care principele i-a și câștigat-o; dar conform tradiției se cerea mergerea lui la Poartă și el n'a voit, deși principele, prin mine, i-a promis spesele de drum. Astfel și la una și la alta din aceste pierderi singur Voevodul Ioan este cauza. Dacă atâta se bocește pentru paguba lui Ioan Vodă, acum Mănărade e în mâna Domnului Rákoczy, de ce nu i-o dă înapoi? Dacă ilegal i s'a luat dela Ioan Vodă, tot ilegal o deține și proprietarul de acum"...³⁰⁾.

După socotelile Clujului vedem pe Ioan Vodă, când la Viena (Ian., Febr. și Iunie 1636), și Cașovia (Iulie), când la Eperjes [azi în Cehoslovacia], pentru a-și primi banii și pietrele scumpe amintite mai sus, pretenziuni zadarnice într'o lume de străini lacomi și fără cuvânt.

Adevărul e, că Ioan Movilă n'a fost Domn niciodată, deși a dorit să fie, și a fost ajutat pentru aceasta atât de Bethlen cât și de Rákoczy (Dec. 1632, Martie 1633), apoi de delegatul Suediei Paul Strassburgh, care în Oradea primește pe Ioan Vodă Movilă și de aici scrie, în 12 Oct. 1630 (?) la Poartă unui prietin să stăruie pen-

29) *Mon. Com. Transsylvaniae*, X, p. 513.

30) *Ibid.*, IX, p. 483. — Miron Costin, ne spune despre socrul său, Ion Movilă, că Rákoczy, în 1636—1637, l-a trimis cu armata în Moldova contra lui Vasile Lupu. (ed. Kogălniceanu, p. 308).

tru numirea lui Ioan ca Domn al Țării Românești³¹⁾, dar fricos și desmântat și de fratele său Moise, care singur voia scaunul Domnesc, el n'a voit să meargă nicidecum la Poartă³²⁾.

Il mai întâlnim în 27 Iunie 1632, în târgul săsesc Biertan (din jud. Târnava-Mare), unde seara e la masa lui Rákoczy, împreună cu episcopul săsesc, Ioan Kemény, Ioan Török și Sigismund Mikes³³⁾, apoi de trei ori în Brașov (Nov. și Dec. 1637), de unde scrie Bistrițenilor (în Febr. 1640)³⁴⁾. A murit în Maiu 1644, căci în 1 Iunie acest an văduva lui Tudora trece prin Bistrița în Moldova, cu un car, cu diferite unelte³⁵⁾.

Astfel cu moartea lui Ioan Vodă au dispărut pentru totdeauna Movileștii din Ardeal, doar Polonia se mai gândea, — după înfrângerea din această țară a lui Rákoczy al II-lea, în Iulie 1657, — să așeze pe tronul Transilvaniei pe un oarecare Movilă, care era frate cu soția palatinului din Cracovia³⁶⁾.

II. *Așezarea lui Constantin Vodă Basarab în Transilvania.* — Fiul lui Radu Șerban Vodă, — acesta în două lupte a biruit la Brașov pe Unguri (1603, 1611), — încă în domnia lui Matei Basarab, ca boier de seamă, cercetează Ardealul. Gheorghe Rákoczy I, principele ardelen, avea lupte cu regele Ungariei și cere ajutor și dela Domnul muntean de atunci, care îi și dă o mie de călăreți, toți buni, frumoși pe ales. În fruntea lor pune de comandant pe postelnicul Constantin. Acesta pleacă în 8 Februarie 1644 din Târgoviște cu detașamentul de călăreți străbate tot Ardealul — în 15 Febr. e în satul Criț, lângă Cohalm¹⁾ — și prin nordul Ungariei, sosește pe câmpul de luptă din jud. Nyitra, Ioan Kemény, care a participat la aceste lupte din vara 1644, ne spune în memoriile sale: „După ce am trecut Hernadul lângă Legyes-Bénye (jud. Zemplén), am aflat pe Gavril Bakos și Mihail Huszár, cari erau lăsați în arier-gardă. Cu Huszár erau și trupe moldovene, cu cari Huszár purtându-se foarte rău, i-am auzit murmurând

³¹⁾ *Mon. Hung. Historica*, Diplomataria, XXI, Budapesta, 1874, p. 9.

³²⁾ Szilágyi S., *I. Rákóczy György keleti összeköttetései*. Budapesta, 1883, p. 66, 70, 93—94, 105. În Aprilie 1633 e în Brașov, vrea să meargă la Abaza pașa. Iorga, *Socotelile Brașovului*, p. 73, 75.

³³⁾ *Történelmi Tár*, Budapesta, 1883, p. 647.

³⁴⁾ Szilágyi, o. c., p. 568, 571: Hurmuzaki, XV, p. 1062—1063, no. 1991. — Moise Movilă, Domnul Moldovei, scrie în 21 Oct. 1631 Bistrițenilor despre călcarea hotarelor în părțile Câmpulungului. (*Ibid.*, p. 983—984, no. 1873).

³⁵⁾ *Ibid.*, XV, p. 1124, no. 2136.

³⁶⁾ *Lettres de Pierre des Noyers, secrétaire de la Reine de Pologne, Marie Louise de Gonzague*. Berlin, 1859, p. 310—317.

¹⁾ Szilágyi Alex., *I. Rákóczy György keleti összeköttetései történetéhez*. Budapesta, 1883, p. 776, 778. www.dacoromanica.ro

și zicând românește, că l-ar împușca și s'ar duce în Polonia. Pentruca să nu se întâmple aceasta, am făcut atent și pe Huszár. La baterea orașului Privigyé (în jud. Nitra, azi în Cehoslovacia), a fost cu mine și Constantin Șerban, care mai apoi a ajuns Domn în Țara Românească; atunci a fost serdar peste cei 1000 soldați din Țara Românească, cari erau cu noi. Nu l-am luat pre bucuros, și adevărat, că se și știa teme de pușcă, după cum am văzut în câteva cazuri²⁾.

Gheorghe Rákoczy al II-lea n'avea însușirile tatălui său, ci era un principe trufaș, cu visuri de domnie mare și puternică, pe care mintea lui redusă n'o putea susține. Incurcă țara sa în războaie inutile, îndușmănându-se cu toată lumea, având pe urmă un sfârșit tragic³⁾. La început n'a trăit în bune relații cu Constantin Vodă Șerban al Țării Românești (April 1654—Martie 1658), căci stăpânul Ardealului bănuia că el sprijinește planul Împăratului din Viena de a da domnia Ardealului, cu ajutorul Cazacilor, lui Mihail Petrașcu, nepotul lui Mihai Viteazul și lui Constantin Vodă. Mateiu Basarab ca domn împrumutase pe Rákoczy din banii țării cu 80.000 galbeni, Constantin Vodă, având nevoie de bani, se grăbi să-i ceară foarte energic plata acestui împrumut. Iar la invitarea îndrăzneată a lui Rákoczy, de a veni în Ardeal, unde să cheltue împreună această suma, Domnul muntean îi răspunde cu demnitate astfel: „Dacă e vorba, în general, să meargă în Ardeal, se va duce ca tatăl său Șerban Vodă cu mulți ani înainte (adică cu arma în mână)⁴⁾. Rákoczy, silit de împrejurări, îi restituie banii de mai sus, dar e sigur, că nu de teama lui Constantin Basarab, care n'avea nimic din pornirea de vitejie a tatălui său și care după 4 ani de domnie, fără importanță, e silit să se aciuzeze ca pribeag sub oblăduirea mândrului principe al Transilvaniei, unde stă vre-o doi ani cum vom vedea.

Spre sfârșitul domniei Constantin ajunge sub completa influență a stăpânului ardelean, pe care-l ajută în expediția nenorocită din Polonia, ceea ce îi atrage mânia Turcilor, cari îl scot din scaun. La aceasta s'a adăugat și nemulțumirea internă a țării față de Domnul său, care nesocotind interesele supușilor săi, se conducea după capriciile vecinului său.

Se refugiază în Ardeal la începutul lui Martie 1658, ocupându-i locul Mihnea Vodă. Cronicarul sas contemporan, Nekesch-Schuller, ne spune: „Constantin a trebuit să fugă în țara Bârsei și acolo în Râjnov și Ghimbav a stat timp îndelungat cu soția sa și tezaurul pe

2) Ed. N. Popea, p. 34—35. — Constantin Vodă vorbea ungurește după spusa lui Paul de Alep. *Călătoriile etc.* ed. Cioran, p. 112.

3) În termeni foarte umilitori Rákoczy, în Noemv. 1658, își cere iertarea dela Sultan, că a plecat contra Polonilor cu războiu. *Mon. Hist. Hung.* Diplomataria, XXIII, p. 639—641, no. 364.

4) Hurmuzaki E., *Fragmente din Istoria Românilor*, III. București, 1900, p. 278.

care l-a putut salva⁵⁾). Alt cronicar sas, A. Franck ne relatează: „În 20 Martie Constantin Vodă, alungat din țara sa, era în Ocna Sibiului și acolo după ce ar fi băut pahare de bucurie cu Domnul Rákoczy, în 25 Martie, au venit în Sibiu, cetatea noastră și așîderea ospătându-se cu magistratul, a doua zi până în ziuă au purces spre Făgăraș⁶⁾).

Arhieriei și boierii de seamă ai țării: Mitropolitul Ștefan, episcopii: Serafim de Buzău și Ignatie, apoi marele Vornic Marcul, logofătul Stan, etc., adunați în București, scriu la 22 Martie 1658, lui Rákoczy următoarea scrisoarea, în rezumat, care oglindește părerea țării față de Domnul plecat: „Constantin 4 ani a jefuit țara, dar mai ales acum în urmă. După obiceiul țării sfatul se ținea cu episcopi și boieri, el ni-a delăturat, n'a ținut seama de noi și nu ne-a întrebat la nimic. Prin purtarea sa a adus în țară Turci și Tătari, cari bisericile și mănăstirile le-au făcut grajduri și morr.intele le-au prădat. Sultanul a trimis pe Mihnea, om drept și cu frica lui Dumnezeu. Am înțeles că Constantin cu boierii fugiți vrea să vină și să-și ocupe tronul, vă rugăm să porniți boierii să vină acasă, că nu li se întâmplă nimic, garantăm noi. Vom lupta alături de Mihnea, căruia i-am jurat credință, Constantin nu ne mai trebuie⁷⁾).

Diaconul Paul de Alep, în valoroasa sa descriere a călătoriilor Patriarhului Macarie din Antiochia, ne spune despre Constantin Vodă, — pe care l-a cunoscut foarte bine, petrecând multe zile bune în curtea sa, — că după refugiul său în Ardeal „își cumpără un castel în vecinătatea țerii Nemților cu 20.000 galbini, unde Beiul să stabilească⁸⁾. E interesant că Constantin Vodă cumpără pentru adăpostul său chiar cetatea unde trăise vre-o 15 ani un înaintaș al său în scaunul de Domn dela Târgoviște: Gavril Movilă. Neastâmpăratul domn în acest colț îndepărtat dela granița pământului românesc, amintindu-și aici și sbuciumul vieții lui Gavril Vodă, se va fi putut convinge cât de nestatornică-i prietenia oamenilor și cât e de greșit să-ți razimi planurile tale domnești pe ajutorul dușmanilor neamului tău, care numai singur te susține cu adevărat, când i-ai dovedit dragostea ta prin fapte neperitoare și rodnice.

Sub iscălitura lui Ștefan „Gheorghîța” pribeagul Domn al Moldovei, a lor doi nobili unguri Ștefan Petki și Andrei Ugron s'a redactat în Blaj, în 7 Maiu 1658, actul din care extragem următoarele:⁹⁾

⁵⁾ *Quellen zur Geschichte Kronstadt*, IV, p. 245—246; — Ioan Nemes în ziarul său zice că în 11 Martie 1658, Constantin Vodă era în Țara Bârsei, cf. Iorga, *Studii și Documente*, IV, p. 277. Un act inedit dela Constantin Vodă, din 1 Ian. 1658, se păstrează în *Arhiva statului ungar*, Budapesta, Transilvania, no. 68 (72).

⁶⁾ Sincai, *Cronica Românilor*. vol. III, ed. II, p. 114.

⁷⁾ *Mon. Hungariae Hist.*, Diplomataria, XXIII, p. 610—613, no. 347.

⁸⁾ Ed. Cioran, p. 230.

⁹⁾ Szilágyi A., *Erdély és az északkeleti háboru*, II, Budapesta, 1891, p. 499—500.

„Măria Sa Gheorghe Rákoczy considerând situația actuală a Domnului Constantin Vodă Șerban, și voind Măria Sa să-și arate grija și bunăvoința, ca Constantin Vodă să aibă un loc din care el și slujitorii lor să se susțină, îi vinde pe viață cu 33.000 taleri moșia ereditară a sa, a soției și a copilului său din comitatul Bihor: cetatea Solyomkö, cu toate moșiile aparținătoare și folosibile. M. Sa se obligă să apare pe cheltuiala sa pe Constantin Vodă contra tuturor tulburărilor legale, cu condiția ca moșia aceasta sub stăpânirea sa să nu se pustiească și să se țină de regulile și legile obișnuite; dacă Dumnezeu va chema din lumea aceasta pe Constantin Vodă, atunci aceasta moșie îndată, fără nici o împotrivire ca trece în proprietatea lui Rákoczy, soției sale și a copilului său, ca adevărați moștenitori¹⁰⁾).

Cetatea Solyomkö, azi în ruine, era pe hotarul satului Peșteș și-i aparțineau peste 30 de sate, în mare parte românești: Leta mare, Satul barbă, Margine, Bratca, Banlaca, Vad, „Révelö”, Cuieșd, „Tankofalva”, Țigănești, Damiș, Lugașul de jos și de sus, Aleșd, Peșteș, Tinod, Groși, Aușeu, Luncșoara, Valea neagră, Bulz, Dubărcenești, Lorău-Ponoară-Remeș, Copăcel, Fechetău, Urvind, Surduc, Bălaia, „Ravaszlyuk”, Josani, Măgești și Șuncuius, toate din județul Bihor, iar două: Paczal și Bajom din județul Sălaj¹¹⁾).

După cumpărare, Constantin Vodă să grăbește să-și ia în stăpânire cetatea Solyomkö cu satele sale. În socotelile orașului Cluj se notează la 12 Maiu¹²⁾: „A sosit voevodul Constantin din Muntenia. merge la Aleșd. A venit împreună cu vornicul Gheorghe, postelnicul și boierul Stoica (cu 10 persoane), fratele mai mic (al lui Vodă, Vasile Hatmanul)¹³⁾, comisarul Ioan Kovács (cu 10 persoane), care avea să dea în primire cetatea. Au stat în Cluj 3 zile¹⁴⁾. Acum încep să circule oamenii lui Vodă între Aleșd și Alba-Iulia la reședința ofi-

¹⁰⁾ E interesant și duios cum Constantin fiind încă Domn își face un fel de testament, în Târgoviște, la 28 Dec. 1657, cu acest conținut: „Având în câteva rânduri mare folos de M. Sa Gh. Rákoczy... și ca să nu ne numim în numărul nemulțumitorilor, pentru binele ce ne-au făcut Măria Sa... după săvârșirea vieții noastre, cu care tot omul este dator, legăm într'această carte a noastră, ce am putea în viața noastră a agonisi: avuție, bani și fiește ce fel de bunătațe M. Sale creștinului Rákoczy Franți, fiul Măriei Sale, ca să le moștenească, afară de ce am lăsa noi femeii noastre, cum s'ar cuveni. Și iar afară dintr'o cetate ce am lua în Ardeal sau măcar afară din Ardeal, în biruințele de sus, că acea cetate pentru dreptă slujbă a lui Budai Petru, diac din varmeghia Bălgradului, o dăm să fie lui și coconilor lui și cocoanelor...” cf. Iorga, *Studii și documente cu privire la istoria Românilor*, IV, București, 1902, p. 54—55, no. 51.

¹¹⁾ Lukinich I., *Erdélyi területi változásai a török hódítás korában, 1541—1711*. Budapesta, 1918, p. 347—348.

¹²⁾ Meteș, *Domni și boieri din Principatele române în Cluj* (sub tipar).

¹³⁾ Vezi despre acest Vasile mare paharnic (la 1655) cf. *Mon. Hung. Hist.*, Dipl. XXIII, p. 186.

¹⁴⁾ Constantin Vodă, în 12 Maiu. a fost salutat în Cluj de studenții unguri unitari cu cuvântări și cântece obișnuite atunci. Pentru atențiune Vodă le dă 93 de dinari. cf. *Revista istorică*, Văleni, 1929, p. 265.

cială a principelui Rákoczy; așa întâlnim în Cluj, în lunile Maiu—August, pe boierii Neagul și Ștefan duc daruri, cai, etc. dela Constantin lui Rákoczy, apoi Diacul Mihai, Petru, Ștefan și Dumitru Fehérváry, Stratin, Ioan Kaus, toți merg de aici colo în diferite chestiuni ale Domnului român. În 23 Iunie a sosit în Cluj dela Aleșd „Vata Olbad” căpitanul voevodului Constantin, cu oaste compusă din vre-o 150 persoane. Se duce spre Bistrița, după voevodul Ștefan. Au fost găzduiți în Hostat. Unii au fost pe la Brașov și în Țara Românească în serviciul Domnului pribeag. Alții poposesc la Cluj, în Maiu 1659, ca stolnicul Vlad, boierii Badea și Lamba, mergând și venind dela Rákoczy, pe care-l găesc la Alba-Iulia, Sebeș, etc.”

În acest colț de pribegie amară Constantin Vodă își petrecea timpul cu vânatul pe domeniul său împreună cu Rákoczy, un vânător pasionat, cu fostul Domn al Moldovei, Gheorghe Ștefan, refugiat și el în acestea părți în veșnică agitație¹⁵⁾, făuria planul său de recucerire al scaunului domnesc dela Târgoviște, pentru aceasta se frământa și umblă pretutindeni¹⁶⁾.

Din aceste părți bihorene, de refugiu silit, Constantin Vodă răspunde prin scrisoarea de mai jos, cunoscutului său mai bine de 10 ani, lui Ioan Kemény, care era în robia tătarească din Crimea în orașul Bacce-serai de unde cerea și aștepta ajutorul tuturor pentru eliberarea sa și a tovarășilor săi de suferință.

Slujim D-Voastră. Dorim din inima ca Dumnezeu să vă elibereze.

Credinciosul nostru Petru Budai ne a informat despre marile lip-suri ale D-Voastră, de aceea vă trimitem, luați-i dela noi exilații în nume de bine, galbeni 50. Fiind în robie n'ar trebui să vă supăr pe D-Voastră, dar dacă veți avea ocaziune, puneți o vorbă bună despre noi, și Dumnezeu ne va da iarăși situația dinainte, vă vom ajuta cu 20 mii taleri. Prin Szigeti sau prin alta slugă să ne încunoștințați despre toate. V'ași fi trimis clavis, dar poate v'ași fi supărat cu ea, și D-Voastră veți găsi modalitate. Dumnezeu să vă aducă cu bună

¹⁵⁾ L. Redei din Săniob (jud. Bihor) trimite în 29 April 1659, doi câini de vânat lui Rákoczy, dorind să vâneze sănătoși cu Constantin Vodă și Gheorghe Vodă Ștefan. (*Történelmi Tár*, XVII, p. 70-71). După spusele cronicarului contemporan și bihorean Szalárdy pe domeniul cetății Solyomkő, al lui Constantin Vodă, era renumit pescuitul de păstravi, — lungi de 4 palme — din riul Iaad. — În 29 April 1659 „noi boieri carie am eșit cu Măria Sa Constantin Vodă din țeara noastră aici în țara M. Sale Rákoczy jură din nou, în Belgrad, că vor fi slugi drepte și credincioase lui Rákoczy, dar nici noi să nu fim lipsiți de mila M. Sale crăiască”. Subscriu cu numele vre-o 20 boieri. Iorga, *Studii și doc.* IV, p. 56—57, no. LIII.

¹⁶⁾ În 29 Mai 1659 Constantin Vodă scrie din Zombor către Ladislau Rákoczy că-l va cerceta prin sluga sa. cf. Szilágyi, *Erdély és az északkeleti háboru*, II, p. 541.

sănătate în patria D-Voastră. Datum în Szeykelhid, 3 Novembrie anno domini 1658.

Servește D-Voastră binevoitorul

Constantin vajda

(și cu litere cirile).

P. S. Am înțeles dorința D-Voastră și suntem gata a vă servi, anume lucru ne-a supărat, căci niciodată nu ne-a aflat.

În afară aceeaș mână: Am scris galbeni, trimitem taleri întregi, buni și frumoși.

De mână lui Kemény: 3 November 1658. Data 3 Ian. 1659 allata.

Adresa: Stimatului Domn Ioan Kemény nouă binevoitor frate.

A doua scrisoare e către fiul acestui Kemény, și în legătură cu o intervenție a lui Vodă, care va face-o bucuros pentru mulțumirea lui Simion Kemény, căpitanul scaunelor secuiești și prefectul județului Alba, desigur fiind vorbă de tatăl său din robie.

Illustrissime Domine nobis benevole. Salutem et benevolentiam semper nostrum comendamus.

Din inimă doresc ca Dumnezeu după dorința sa, să vă binecuvinteze pe D-Voastră cu mult bine; scrisoare D-Voastră am primit-o cu mare cinste, conținutul l-am înțeles și-l executăm cu bucurie și de aici înainte cu ce vă putem servi o facem cu plăcere, numai cât cu banii aceia n'ar trebui întârziat, ar trebui să fie aici în 2—3 zile. D-Voastră porunciți că și după aceasta, cu ce putem, vă servim bucuros. Dumnezeu să vă țină pe D-Voastră mulți ani în bună sănătate.

Datum în Szákmar, die 24 Juny 1659.

Illustrissimae Dominis Vestrae benevolus

Constantin Voevod

(cu litere cirile).

Adresa: Spectabile ac Magnifico Dno Simoni Kemeny de Gero Monostor sedis siculicalis Udvarhel Supremo Capitaneo comitti Supremo conitatus Albensis Dno nobis observantissimo.

(Pe amândouă scrisorile se păstrează bine: Pecetea mică de ceară roșie: arborele cu crucea, între cei doi sfinți, între doi sori și deasupra coroana. Inscripție: + Iw Kostan Șerban vod.).

Din ținutul acesta de graniță Constantin Vodă își recrutează ostașii mercenari, cu cari să-și poată cuceri din nou tronul. Iobagii români de aici sunt cei dintâi care se înșirue între ostașii unui Domn de neamul și lege lor. Erau la granița aceasta bătută zilnic de valuri tulburi, lupte necontenite între Turci și Unguri și bieții români trageau totdeauna scurta și asupra lor se rostogoleau toate jafurile

și mizeriile. Sosise în fine timpul să lupte și ei odată sub steag românesc, căci sub cel străin și dușman luptaseră de veacuri.

Iobagul român Ștefan din satul bihorean Tileagd rescoală poporul din județul Bihor în 1659, jefuind și pedepsind pe mai mulți nobili unguri, cari îi asupriseră. Acest șef revoluționar, însoțit de câteva sute de iobagi români, merg cu toți la Domnul român din Aleșd, la Constantin Basarab, desigur pentru a se pune la dispoziția lui spre a fi utilizați ca ostași, în vederea biruinții Domnului român, dar și a dreptății lor, prea mult călcată în picioare¹⁷⁾.

Nobilimea ungurească din județul Satmar protestează în contra Domnilor români (era aici și Ștefan Voda Gheorghita al Moldovei) cari mobilizează iobagi în oștirea lor, fiindcă de o parte acești iobagi, ajunși la arme, le întorceau contra asupritorilor lor nemiloși, iar de altă parte scădea populația județului pentru cine ce scopuri de aventură, neavând apoi cine lucra ogoarele și da dijele și darurile nobilului lacom. Adunarea județeană ținută în 1659, în satul sătmărean Cegheld, decide scoaterea din județ a celor doi Domni români și declară trădători de patrie pe toți iobagii cari intră sub steagul de lupta al Voevozilor valahi¹⁸⁾.

Constantin Vodă cu oștile adunate acolo pleacă să-și încerce norocul. În drum se oprește cu Rakoczy la Târgu-Mureș unde se ținea dieta statelor ardelen. Sasul Franck înseamnă în cronică sa la data de 29 Sept. 1659: „Au intrat Gheorghe Rákoczy în Târgul-Mureș și au descălecat la obișnuitul sălaș al prințului țării, ca să meargă de a stânga lui ilustrul Voevod Constantin, după aceia urmau călăreți, din cari unii erau ai lui Rákoczy, alții ai numitului Voevod, în număr de circa 3000. Muzicantul călăreților lui Constantin zicea cântecul fetei române, când și-a pierdut caprele în munți și plângând de căuta... La 1 Oct. se cheamă solul Munteniei, care din greșală nu se aduce, ci se aduce vladica căzăcesc al lui Constantin Vodă înaintea țării pe calul lui Rákoczy, de unde înzadar s'a trimis îndărăt; un rădvan aduce solul voevodului Mihnea: episcopul mănăstirii din Târgoviște cu secretarul numitului Vodă, care a dat scrisoarea acestui Voevod, care spune că el de aceia a tăiat pe Turcii cei de lângă sine, ca să nu fie el tăiat de dânșii, și să se pună dregători turcești și să cadă sub acelaș jug și Ardealul¹⁹⁾.

Mulțimea adunată de aici pleacă în țara Bârsei, unde se așează

17) Szalárdy, *Síralmas magyar kronikája*, Pesta, 1853, p. 467—468.

18) Metes, *Contribuții nouă privitoare la Voevozii români din Ardeal*, Cluj, 1922, p. 15 și n. 1.

19) *Monumenta Comitialia Transylvaniae*, XII, Budapesta, 1887, p. 385—386.

în câteva sate din jurul Braşovului²⁰⁾, aşteptând ordinul lui Vodă şi mai ales al lui Rákoczy, pentru a înscăuna undeva pe Constantin. Ținta desigur era la Târgoviște, dar survine o schimbare surprinzătoare şi nebanuită, şi anume în cetatea Branului se hotărăşte ca Constantin Vodă să ocupe scaunul domnesc din Moldova. În această cetate la 12 Oct. 1659, se face o înţelegere între Rákoczy şi Constantin, cu anumite îndatorii, dacă se va înscăuna la Iaşi²¹⁾:

„Măria Sa Rákoczy a stabilit, că mai bine îşi cedează tronul altuia, decât să încheie vre-o înţelegere cu actualul voevod al Țării Româneşti, Mihail Radu, contra voinţii şi dorinţii noastre. Dar am văzut noi că ar fi spre marele bine al creştinătăţii, dacă Radu Vodă ar depinde şi s'ar obliga la ascultare şi credinţă faţă de principele Rákoczy. De aceea am cedat dreptul meu la Țara Românească numitului Voevod de acum, care mi-a promis oştire şi ajutor pentru ocuparea scaunului domnesc din Moldova. Numitul principe Gh. Rákoczy mi-a promis ajutor atât pentru ocuparea cât şi pentru păstrarea Domniei Moldovei şi ca recunoştinţa mă oblig la condiţiile de mai jos:

1. Voiu fi prietenilor M. Sale prietin şi duşmanilor duşman, sub nici un pretext nu mă voi despărţi de M. Sa. Când doreşte ajutor îl dau şi personal imediat şi fără excepţie.

2. Fără ştire şi voia M. Sale nu fac înţelegere cu nimeni.

3. Mă nizuesc ca pe toţi prietini mei să-i câştig pentru prietenia M. Sale.

4. Atât la Poartă cât şi în altă parte voi ajuta şi promova chestiunile M. Sale cu toată puterea şi valoare noastră.

5. Nu voiu face înţelegere şi prietenie cu nimeni în contra M. Sale în orice situaţii grea ar ajunge. Cu aceea obligaţie voi fi şi faţă de d. Francisc Rákoczy, ca şi faţă de tatăl său.

6. Dau M. Sale Rákoczy în curs de un an 150.000 taleri, dacă nu mai iute.

7. În afară de suma de mai sus, dau anual M. Sale câte 20.000 taleri totdeauna la 1 Ianuarie, afară de 1 Ian. 1660, dar acum, îndată ce M. Sa mă porneşte spre scaunul meu, soţia mea va da la mâna omului M. Sale 5000 galbeni, şi îndată ce voiu ocupa scaunul dau 10.000 taleri în mâna omului M. Sale.

8. Anual îi trimit din cei mai buni cai înşeuăţi, şi alte daruri.

9. Bucuros contribui la tributul de rescumpărare al lui Toma Nagy şi voi fi cu bunăvoinţă la eliberarea d-lui Domokos.

10. Nu iau nici o tricesimă vamă dela mărfurile Secuilor din Ciuc şi Treiscaune.

²⁰⁾ Vezi povestirea lui Nekesch—Schuller in *Quellen zur Geschichte Kronstadt*, IV, p. 251 (din 11—21 Oct.).

²¹⁾ *Mon. Com. Trans.*, XII, p. 411—413.

Din toată înțelegerea aceasta cu obligațiile de mai sus nu s'a ales nimic căci toate încercările lui Constantin Vodă de ocupa tronul Moldovei au eșuat. Cele câteva săptămâni în care Domnul legitim din Iași s'a retras dinaintea armelor lui Constantin, nu pot fi socotite ca biruință și siguranță de domnie în Moldova pentru Constantin.

Din Moldova trimite soției sale Natalia scrisori prin dregătorul său Petru Fehérvári, care în 22 Noemvrie 1659, trece prin Cluj.

În timp ce Constantin Vodă își încerca norocul în Moldova, soția lui se refugiază din Aleșd la Baia-Mare de teama Turcilor, cari făceau adeseori incursiuni în ținutul Oradiei mari (ocupată apoi în Maiu 1660 de Turci), pustiind totul și ducând în robie poporul prins. Avem dela „Doamna Nedele” o scrisoare către Sofia Báthory — soția principelui Gh. Rákoczy — datată din Baia-Mare la 1 Noemvrie 1659, în care ne arată cauzele adăpostului său aici, ca și mizeriile ce i le fac orașenii: „... Scrisoarea Măriei Tale scrisă cu cinste și bunăvoință am primit-o cu cinste și bucurie și am înțeles dragostea M. Tale față de noi. Dar ce se facem, iată am venit aici în Baia, în care vedem și noi, că a fost o greșală, dar uitându-ne la vorbele și multele știri, că mâine poimâine vor sosi acolo (Turcii) și înțelegând purtarea și felul de a fi al unui astfel de popor de care numai auzind te înfiori... voind să ne ținem și de spusele soțului meu, ca să nu ne surprindă pe noi acolo (ne-am refugiat aici), rugăm pe Măria Ta să poruncească primarului și consiliului său să nu ne îngreuneze viețuirea noastră aici pe scurt timp, să ne dea locuințe, căci unele boierese au locuințe nepotrivite, să ne putem odihni până ce ne vine răspuns dela soțul nostru. Din partea noastră n'au nemulțumiri, din contră noi avem, nu vom fi spre paguba lor, căci numai apa Sasarului (riu ce trece prin Baia-Mare) n'o cumpărăm dela ei. Dumnezeu să ne ajute să ajungem timpul acela, ca să putem merge după soțul nostru, fără știrea Măriei Tale nu mergem”²²⁾.

Biata doamnă Natalia spera aici într'un mediu unguresc dușman și necuviincios, că soțul ei în curând va ocupa tronul Moldovei și apoi va merge la el căci se săturase de neagră străinătate, ea care fusese doamna Țării Românești. Visuri zădarnice, căci soartea îi rezervase o viață tot mai amară, fiind nevoită să pribegească alături de soțul ei încă vre-o 25 ani prin Polonia, etc.

Constantin cu ostașii ce-i mai rămăseseră se întorc din Moldova în Ardeal și de aici la Aleșd, de unde scrie, în 10 Febr. 1660, lui Rákoczy că Vineri va fi în Cluj și se bucură că această cetate va fi

²²⁾ Szilágyi, *Erdély és az északkeleti háboru*, II. Budapesta, 1891, p. 561. — Rákoczy scrie mamei sale, în 28 Ian. 1659, că ar fi bine dacă ar avea un loc de adăpost în Muncaciu și pentru soția lui Constantin Vodă. *Mon. Hung. Hist.*, Dipl. XXIV, p. 574, no. 699 www.dacoromanica.ro

cu M. Sa²³⁾. De fapt în 15—16 întâlnim în Cluj pe Constantin Vodă care vine dela Sechelhid și merge în tabăra la Rákoczy. Mai trece de 2 ori prin acest oraș (3 Martie și 23 Aprilie). După această dată din urmă, venind cu 400 ostași, vizitează pe protectorul său de atâția ani, pe care n'avea să-l mai vadă, căci în lupta dela Feneș (lângă Cluj) cu Turcii, cade rănit (22 Maiu), murind după câteva zile.

În 4 Maiu Constantin intră cu mari speranțe prin Turnu-Roșu în Țara Românească pentru ași reocupa tronul și era sigur că-l va avea, căci scrie din tabăra dela „Torosti” în 7 Maiu 1660, că Ghica Vodă a fugit și poporul îi se așterne, trimite un Turc prins la el cu scrisorile dela doi Aga, că el va plăti Sultanului haraciu conform obiceiului. Era atât de sigur că va rămânea stăpân în țara, încât scrie să-i se trimită „ai lui” din Bihor la Făgăraș, ca să fie mai aproape²⁴⁾.

Ghica întors cu Turcii alungă pe Constantin, care la începutul lui Iunie e în Țara Bârsei, trece prin Secuime, Bistrița, Câmpulung, peste Nistru, la Movilău, și cu ajutorul Cazacilor atacă pe Ștefanița Vodă, fără nici o isbândă²⁵⁾.

Nu se știe să se mai fi întors Constantin la moșia sa din Bihor, care a ajuns sub dominația turcească și Turcii nu mai tolerau aici pe un trădător și dușman. Astfel el a rămas prin Polonia, unde a și murit după Februarie 1685²⁶⁾.

Înainte de a năvăli în Țara Românească invită la masa sa, în Sătmar, a doua zi de Paști (23 Aprilie?) pe un alt pribeag ca și el, pe Mihnea Vodă, veselindu-se împreună, acesta a două zi a murit cum vom vedea.

În curs de doi ani cât a fost proprietarul cetății Solyomkö, Constantin a clădit cu banii săi o biserică în satul Tinod de pe domeniul său, cum a ridicat din piatră, la 1661, pe cea din Muncaci²⁶⁾.

Notarul orașului Baia-Mare, Ștefan Enyedi, care a cunoscut pe Constantin Vodă, scrie despre el în cronica sa: „Voind Constantin să-și recâștige țara cu ajutorul lui Rákoczy, năvălește în Țara Românească, dar e bătut și alungat, pierind ai noștri mai mulți ca străinii. După aceasta Constantin până la moartea lui Rákoczy, a stat în preajma acestuia, umblând în țara noastră dealungul și dealatul, petrecând cu un prilej și în orașul nostru (Baia-Mare); după moartea lui Rákoczy a încercat din nou să-și recucerească țara, dar fără succes, a rămas cu soția și cu unii boieri în exil, trecând apoi pentru totdeauna în Polonia”²⁸⁾.

23) *Monumenta Hungariae Historica*, Diplomataria, XXIII, p. 661.

24) *Török-magyarokori államokmánytár*, V, Pesta, 1870, p. 463, no. 251.

25) Kogălniceanu, *Cronicele României*, I, p. 368—369 (Miron Costin).

26) *Metese, Moșile Domnilor din Țările Române în Ardeal*. Arad, 1925, p. 73—74; și P. P. Panaiteșcu în *Revista istorică*, 1927, p. 55—62. (Constantin Vodă a trăit într-un sat din sudul Galiției; testamentul său e din Febr. 1685. — Comuniția d-lui Panaiteșcu).

27) *Metese*, o. c., p. 71.

28) Mikó, *Erdélyi történeti adatok*, I, Cluj, 1862, p. 262.

III. *Pribegia în Transilvania a lui Gheorghe Ștefan Domnul Moldovei*. — Cauzele cunoscute: sărăcia și nemulțumirile interne, ura nepotolită gata de pedeapsă a Turcilor, prietenia exagerată până la supunere față de Gh. Rákoczy, l-au silit pe Gheorghe Ștefan Vodă al Moldovei să-și părăsească tronul și să se așeze în Ardeal sub oblăduirea principelui ungur, prin care era sigur că-și va recâștiga Domnia pierdută dela Iași.

Gheorghe Ștefan avusese relații cu Ardealul încă în vremea când era boier de seama, Logofăt al lui Vasile Lupu, care îl trimisese într-o solie numeroasă la Oradea Mare în 1646, de unde la întoarcere trece prin Cluj, în 6 Iunie, fiind bine ospătat de primăria acestui oraș: tratase căsătoria fetei Vasile Lupu: Maria cu Sigismund, fratele prințului ardelean¹⁾. Ca Domn al Moldovei dăruiește, în Aprilie 1656, bisericii Sf. Nicolae din Scheiul Brașovului în fiecare an câte 8300 aspri²⁾, iar bisericii din Măceu (lângă Hațeg) o Evanghelie a Mitropolitului Varlaam³⁾.

Mazilit din Domnie în Martie 1658, se aciuiază în Secuime la început, pregătindu-și aici năvălirea în Moldova, cu ajutorul oștirilor lui Rákoczy, spre ași ocupa din nou scaunul. Cu el venise fratele său Vasile hatmanul și alți boieri, cari poposesc în satul oierilor, în Jina (jud. Sibiu), de unde dau un act în 14 April 1661⁴⁾.

În 7 Maiu 1658 e în Blaj cum am văzut, de unde se întoarce la Bistrița, strângându-și oștire, atacă Moldova în Iunie—Iulie, dar respins de Ghica Vodă, „el singur, singur cu oastea călare au plecat fuga, — zice cronicarul Miron Costin⁵⁾ — și de atunci n'au mai văzut Ștefan Vodă în toată viața sa Moldova”.

Doamna Safta refugiată și ea, leagă mari nădejdi de acțiunea soțului ei, cum se vede din scrisoarea sa, adresată „Catrinei Frăoasă, mare giudeciasă” a Brașovului din Oșorheiu (Târgul Secuilor din jud. Treiscaune), la 17 Maiu 1658⁶⁾:

1) N. Popea, *Memoriile lui I. Kemény*, p. 41, 46.

2) Metes, *Istoria bisericii și a vieții religioase a Românilor din Ardeal*, I. Arad, 1918, p. 287.

3) *Revista Istorică*, Văleni de Munte, 1922, p. 146—147.

4) Iorga, *Studii și documente*, V, p. 572—580, no. 175; vezi și p. 37—38, no. 175 și vol. VII, p. 319, no. 15, n. 2.

5) Kogălniceanu, *Cronicele României*, I. București, ed. II, 1872, p. 359. Știri interesante se dau despre înfrângerea din Moldova a lui Gheorghe Ștefan în două scrisori din Lemnea (jud. Treiscaune), în 12 Iulie 1658, ale nobilului Mihail Kövér, publ. de Szilágyi, *Erdély és az északkeleti háboru*, II, p. 504—505 ab.

6) Iorga, *Brașovul și Români (Studii și documente, X)*, București, 1905, p. 292—293, no. 10. — În 16 Maiu 1658 Gheorghe Ștefan Vodă era în satul Feldioara de unde scrie Brașovenilor pentru un cal. Cf. *Ibid.*, X, p. 112, no. 5 (aici data e greșită de 1668).

„...Intr'aceea cunoscând noi bun prieteșugul dumitale, carele pururea l-ai arătat dumneata spre noi... Și trimitem dumitale cum ne-au venit carte dela Măriia Sa, dela Domnu nostru, de veste bună, astăzi Marți în 17 (18) zile a lui Mai, scriindu-ne Măriia Sa cum milostivul Dumnezeu s'au milostovit cu bun nărog, după voia M. Sale, și ne scrie M. Sa cum fără zăbavă va trimite de vom eși și noi în țară. Drept aceea și noi cunoscând atâta libov dela dumneata, într'aciastă parte de loc striin, ce ne-au adus Dumnezeu, noi încă nu vom putea uita acesta bine a dumitale în toate zilele vieții noastre, cât ne va spodobi milostivul Dumnezeu, și vom nevoi ca să ne întărim bun prieteșugul nostru...”

Doamna Safta nu mai zăbovi mult între Secui, căci socotelile orașului Cluj ne spun la 13 Iunie 1658: „A sosit soția Voevodului Ștefan din Moldova cu căruțe, cai și mai multe persoane. A venit dinspre Dej și merge spre Oradea împreună cu comisarului lui Rákoczy”. Orașul dă acestor refugiați mâncare și băutură în preț de 11 fl. 88 den., și 8 boi cu cari se duc lucrurile Doamnei Safta până în satul Almaș^{6a)}.

În 22 și 29 Iunie trec prin Cluj: Căpitanul lui Constantin Vodă dela Aleșd, merge la Bistrița după Ștefan Vodă, apoi Ioan Dragoș, sluga lui Ștefan Vodă vine dela Rákoczy din Oradea, — unde va fi fost și Doamna Safta, — merge la Alba Iulia și de acolo la Bistrița după Ștefan Vodă⁷⁾.

Ștefan Vodă învins în Moldova, străbate trist Secuimea cu inimii ce-i rămăseseră după dezastru; prin Bistrița, ajunge în orașul Baia Mare unde e în August. Aici vrea să-și cumpere sau să-și închirieze o casă, în 12 August, ca să se stabilească pe mai mult timp. Consiliul orașului, pentruca „străinii să nu-și poată pune piciorul în oraș sub nici o împrejurare”, hotărăște: nu admite cumpărarea, iar închirierea numai cu condiția, ca proprietarul să nu îndrăznească să se adreseze consiliului în caz de litigiu ori alte neplăceri cauzate prin închiriere casei, ci să sufere, ceeace cu voia sa și-a câștigat⁸⁾.

^{6a)} Doamna Safta, s'a întors apoi în Oșorheiu unde scrie, în 20 Oct. 1658, dregătorului din Vrancea să lase să umble în pace în munții Vrancei păstorii cu mascuri ai târgului care o adăpstea. Iorga, *Acte românești din Ardeal privitoare în cea mai mare parte la legăturile Secuilor cu Moldova*, București, 1916, p. 194—5 nr. IV.

⁷⁾ Meteș, *Domni și boieri din Principatele române în orașul Cluj*. — În 27 Iunie Ștefan Vodă e în Cohalm. Iorga, *Studii și doc.*, IV, p. 249.

⁸⁾ *Revista istorică*, 1930, p. 47; Pálmer K., *Nagybánya és környéke*, Baia mare, 1894, p. 44 (data greșit luna Maiu). — Sașii din Bistrița trimit cadou Doamnei Safta, în Noemv. 1658, două părechi de cutițe. Cf. Iorga, *Studii și doc.*, I—II, p. 50.

În urma acestei opreliști — de altfel generală în toate orașele săsești și ungurești din Transilvania și județele mărginate pentru Români — Gheorghe Ștefan a fost silit să plece în orașul Sathmar, unde stă mai multe luni de zile.

Turcii sunt foarte supărați pe cei doi Domni trădători: Constantin Basarab și Gheorghe Ștefan, refugiați în Ardeal și pe Rákoczy care i-a primit sub aripile sale ocrotitoare și voiau cu orice preț să pună mâna pe ei, pentru a-i pedepsi pentru faptele lor.

Astfel vizirul Mahomet pașa din Buda, în 1658, amintește staturilor ardelenilor actul de credință față de Sultanul în care se zice: Dacă vre-un Voevod ori boier din oarecare țară se desparte (de Turci) și merge în țara voastră, legându-i mâinile și picioarele trebuie trimis la Poartă". Apoi le amenință, fiindcă: „Și acum Voevozii Constantin și Ștefan s'au despărțit de noi, au venit în țara voastră și locuiesc acolo... acum ați recunoscut pe Rákoczy în locul lui Francisc Redey ales". Sultanul e furios pe Rákoczy și dacă vreți să vă ierte toate păcatele, trimiteți la Poartă legați împreună pe Rákoczy și pe cei doi Voevozi români, dacă n'o faceți Turcii vor veni contra voastră cu toată puterea lor ca să vă pedepsească"⁹). Aspra pedeapsă n'a întârziat îndeosebi pentru Rákoczy, care în urma rănilor în lupta cu Turci la Feneș a murit, iar nefericiții Domni români au luat drumul pribegiei în țări străine, părăsind pentru totdeauna Ardealul.

Din orașul Sathmar scrie Gheorghe Ștefan Vodă, în 4 Noembrie 1658, rândurile de mai jos către Ioan Kemény din robia tătarească. Erau buni prietini și Ștefan Vodă îi împărtășia toate mizeriile și lipsurile din Domnia sa cum se constată din corespondența avută cu Kemény și publicată în parte de curând¹⁰). Ștefan Vodă, ca Domn, prin 1655, dăruise lui Kemény satul Scorțeni, din ținutul Troțușului, „cu toți oamenii și toate hotarele sale"¹¹), iar 1658, când era încă stăpân în Iași se obligase să dea 50,000 taleri pentru eliberarea lui Kemény din robie.

Spectabile ac Magnifice Domine Amice Nobis benevole.

Serviciorum nostrorum paratissimam semper comendationem.

Dorim din inimă ca Dumnezeu să vă elibereze din robia amarănică și să vă bucure inima.

S'a întâmplat să fiu de față, când blândul DVoastră servitor Pe-

⁹) G. Bethlen Imre, *Második Rákoczy György ideje*, Aiud, 1829, p. 173—175.

¹⁰) Lăpedatu, *Din grijile și greutățile unei domnii*, în *An. Ac. Rom.*, secț. ist., XII (1932).

¹¹) *Revista istorică*, 1926, p. 319—320.

tru Szigeti a venit la Maria Sa Principele și n'am voit să scăpăm pri-lejul de a vă cerceta pe DVoastră cu aceasta mică scrisoare, cerind dela Dumnezeu ca scrisoarea noastră să vă găsească într'un ceas de bună și fericită sănătate. In stare DVoastră nenorocită de acum de sigur și noi bucuroși v'am fi ajutat dar zău așa am sărăcit, că abia trăim. DVoastră știți firea Măriei Sale Principelui, lângă care ne-am prăpădit aproape tot, încât nu știm cu ce vom trăi, căci aproape din toate ne-am sleit, cu toate acestea după puțința noastră (pe DVoastră nu vă uităm) vă vom ajuta. Dumnezeu să vă elibereze și să vă bucure. Datum in civitatem Szathmariensi die 4 Novembris 1658.

Magnificentiae Domini Vestrae amicus et vicinus benevolus.

Io Georghi Ștefan Voevod
(cu litere cirile).

Ajutorul lui Ștefan Vodă să va fi redus la vre-o intervenție la Rakoczq sau la alți nobili unguri bogați și cu influență; ajutor bănesc n'avea de unde, căci sărăcise deabinele cum însuși ne spune și cum știm și din altă parte. Un cuvânt bun și de încurajare venit dela un vechiu prietin, care fusese mai înainte cu ½ an mare și tare, nu putea decât să mângâie pe omul în prinsoare grea, amintindu-și de deșertă-ciunea vieții omenești mai ales în acele zile atât de nesigure și negre cari băntuiau țerile amânduror.

Gheorghe Ștefan Vodă o duce greu în Sathmar, îndurând multe lipsuri. Voia să se așeze în orașul Muncaciu, cum se vede din o scri-soare a lui Rákoczy către mama sa Susana Lorántfy, din 28 Ianuarie 1659, în care găsim aceste rânduri¹²⁾:

N'ar fi nici o neplăcere dacă Măria Ta ai da loc în Muncaciu ne-norocitului Ștefan Voevod, ne roagă amăritul de el și pe noi ca să scriem Măriei Tale pentru el"... Cu toată această înaltă intervenție Ștefan Vodă a rămas în Sathmar, de unde scrie în 15 Martie lui Rakoczq¹³⁾. În August cumpără satul Istvándi cu 800 fl. din județul Sathmar dela Clara Kállay, văduva lui Sigismund Prinyi¹⁴⁾. Nu se știe cât timp a stat aici și ce viață a dus în acest sat.

Cu toate că împrejurările îi erau neprielnice, oamenii răi, minci-roși și falși, căutând fiecare să ascundă adevăratele intențiuni, Ștefan Vodă visa mereu domnia pierdută și lucra pretutindeni și cu toți pen-tru recâștigarea ei, cum ne arată scrisoarea lui de mai jos scrisă din

12) *Mon. Hung. Hist.*, Diplomataria, XXIV, p. 574, no. 669.

13) *Ibid.*, XXIII, p. 647. — Act inedit dela Gheorghe Ștefan Vodă, din 13 Mar-tie 1659, în *Arhiva Statului ungar*, Budapesta, Transylvanica, No. 5 (8).

14) Metes, *Moșiile Domnilor și boierilor din Țările române în Ardeal*, p. 72.

Sighetul Maramureşului, la 3 Octomvrie 1659, către ipocritul său protector Rákoczy:

„In 2 Oct. a sosit omul său din Polonia, care spune că hatmanul vorbeşte multe rele despre el. Comisul nostru e la Movilău şi adună cu zor oştire. Căpitanul nostru Durac a trecut Nistrul cu 600 oameni, mai sus de Tighina, au răpit hergheliile de cai, circa o mie, ale Orheiienilor şi ale lui Catargiu şi au trecut Nistru. In Cazaci nu ne înşelăm. Mere Hohul cu Cazacii lui e gata să vină în Moldova. Ghica a fost în Iaşi cu toată oştirea, dar înţelegând lucrurile ce sunt peste celalalt mal, nu ştiu încătrău va lua-o. Din spre noi nu se teme, a trimis acum străji spre Nistru.

Pe oamenii lui Mihnea Vodă i-am zăbovit aici, pentrucă noi am tot aşteptat după diacul Ioan; noi am trimis pe Dumitraşcu Boul (rudă de apoape cu Doamna Safta, fiind ea din familia Boul), rugăm să-i credeţi cuvântul. Cum am înţeles din scrisoarea Mariei Tale, M. Ta ai arătat bunăvoinţa către Mihnea Vodă. i-aţi dat şi oştire; acum e timpul ca şi noi de aici cu ajutorul M. Tale să intrăm, că ne temem, dacă acum nu intrăm cu ajutorul M. Tale, nu peste mult Turci aduc în Țara Românească alt Voevod. Dacă vor aduce pe fiul lui Ghica, atunci Turcii poruncesc şi lui Ghica (din Moldova), ca să adune oştire şi să meargă în Țara Românească. şi noi rămânem aici, dacă acum de vreme nu putem intra cu ajutorul M. Tale. Maramureşenii sunt cu Barcsai şi contra lui Rákoczy. P. S. Oamenii lui Ghica sunt neconţenit pe aici şi oamenii din aceste locuri le comuncă toate. Dumitraşcu Boul merge deasemenea şi în Țara Românească¹⁵⁾.

Din Maramureş Stefan Vodă coboară, frământat de visul lui de domnie, la Braşov şi Bran. unde-l aflăm in 11—18 Octomvrie 1659¹⁶⁾, dar angajamentele făcute de Rákoczy cu Constantin si Mihnea Vodă, amintite în capitolul precedent. sfarmă pentru totdeauna planurile lui Ştefan, care părăseşte Ardealul fără întoarcere.

Cronicarul ungur Ioan Szalárdi, care a fi cunoscut pe Gheorghe Ştefan Vodă, ne spune că într'acesta şi Constantin Vodă a intervenit un pact: „Deoarece lui Ştefan Vodă şi lui Constantin Vodă încă le făgăduise Rákoczy, că-i va aşeza în ţările lor, acum Constantin Vodă pentru aceasta legătură nouă cu Mihnea Vodă rămânea fără de ţară, de nu ar fi lucrat Rakoczy prin Mihail Mikes, ca Ştefan să cedeze Domnia Moldovei lui Constantin, iar el să-şi ţină moşiile din Moldova, să trăiască împreună cu fraţii, şi dacă va muri Constantin Vodă să-i

¹⁵⁾ *Mon. Hung. Hist.*, Diplomataria, XXIII, p. 655—657, no. 373.

¹⁶⁾ *Quellen zur Geschichte Kronstadt*, IV, p. 138, 251; VI, p. 137, 179.

urmeze în scaunul din Moldova Ștefan". Din acest înțeles nu s'a ales nimic.

Ștefan Vodă — zice mai departe Szalárdi — a arendat niște moșii dela Contele Homonai Gheorghe în jurul orașului Homona (jud. Zemplén) și unde apoi a trăit retras¹⁷⁾.

Notarul orașului Baia Mare Șt. Enyedi, care a cunoscute pe Ștefan Vodă, ne spune în memoriile sale:¹⁸⁾.

„Ștefan Vodă, văzând că și-a pierdut țara, s'a aciuat sub aripa regelui Ungariei, iar dieta din Pojon din 1659, îl încorporează între „Domnii” Ungariei, cumpărând moșii, castelul Vinna din jud. Zemplén și în alte locuri”.

De fapt la art. 133 din hotărârile dietei din Pojon la 1659 găsim primit între „Domnii unguri” și pe Gheorghe Ștefan Voevodul Moldovei¹⁹⁾.

În scurt timp pleacă și din Ungaria, trece prin Viena, etc., pentru a muri în sărăcie la Stettin.

IV. *Intervenția lui Gheorghe Ghica, Domnul Moldovei, pentru eliberarea lui Ioan Kemény și soții din robia tătarască din Crimeia.*

— Urmașul lui Gheorghe Ștefan în domnia Moldovei n'a avut prilej să pribegească în Ardeal ca domn mazil. Dela început a căutat să trăiască în bună vecinătate cu Rákoczy, făcând în taină politică alături de creștini. Dacă totuși a fost silit de împrejurări, mai tari cu voința omului, să meargă cu Turcii, acesta o justifică în cuvinte simțite — ca și Mihnea Vodă cum vom vedea — față de principele ardelean cari îi făcuse oarecari muștrări. Iată ce scrie în această chestie Grigorie Vodă Ghica, în locul tatălui său cu care domnia împreună, în 15 Maiu 1658 din capitala Moldovei: „... Arăți Măria Ta noao pricina, pentru gătirea oștii, cum noi să ne him gătindu asupra M. Tale cu rău, de acest lucru, gândire-aș și așa avea mare nădejde că singur M. T. ne-ai crede și ne-ai cunoaște că nu dintru noi sau dintru vre o îndemnare a noastră să face vre o scornire de acestea, chezi M. Ta că aceasta de mult să urzește și să gătește, precum poate spune M. Tale și M. Sa Ștefan Vodă (Gheorghita, care era în Ardeal), și și M. Ta ști singur dintru'nțaiu... destul am vorovit și cu luminat părintele meu, ce și M. Sa lasă toate în dreapta socoteală M. Tale. ... M. S. părintele meu iaste bătrân, eu sint tânăr, dară pre atâta cunosc și știm și noi că me-

¹⁷⁾ Szalárdi I., *Síralmas magyar kronikája*, ed. Kemény Sig., Pesta, 1853, p. 464—465, 480.

¹⁸⁾ Mikó, *Erdélyi történelmi adatok*, IV, p. 262.

¹⁹⁾ *Corpus Juris Hungarici*, Budapesta, 1900 p. 213.

geeşia cea bună iaste de bine între ţară şi între mai marii ţărilor; şi cu dreaptă inima noastră am hi bucuroşi atrăi cu M. Ta în prinţă bună, precum şi simtem. Dară de gătirea şi de oştirea ce ne arăţi M. T., socotire-aş că nu are hi a în să darea noao vina. Socoteaşte M. T. singur, fiind noi robi unui stăpân, . . . dacă ne va zice: „purceade“, noi cum om putea răspunde? Veade Dzeu dreptatea noastră şi aşa după că să ne şi ajute . . . Omul M. Tale, preste poruncă, care şti M. T. că avem, i-am făcut cale la Crai. Aşijderea şi acest boiariu care a fost la Hatmanul căzăcesc, iată că iară dela noi au avut socotinţă şi cale deschisă“ . . .²⁰⁾. Ghica Vodă participă cu vre-o 9000 ostaşi la expediţia turcească de pedepsire a lui Rákoczy din August—Sept. 1658, astfel a ajuns să sirăbată tot Ardealul prin Braşov²¹⁾, Făgăraş^{21a)}, Sibiu, Alba Iulia, Aiud, Turda, Cluj²²⁾ Sălajul, Baia-mare până la Oradia unde au ajuns în 13 Sept²³⁾, de aici se întoarce în Moldova pentru a preîntâmpina atacul duşmanilor săi interni şi externi, dintre cari cunoaştem deja pe cei doi Domni maziliţi: Constantin Basarab şi Gheorghe Ştefan. Işi caută aliaţi, căci iată ce ne relatează cronicarul sas Andrei Frank la 1659: „In cea de obşte adunare a ţerii (din Februarie în Bistriţa), s'au cetit cărţile cele de alianţă întoarsă pe ungurie, dintre care cea dintâiu era a lui Mihnea Vodă, a doua a lui Gheorghe Ghica Vodă, şi a treia a lui Grigoraş feciorul lui şi toate trei cuprindeau în sine ca să se fină pacea, prietenşugul şi vecinătatea între dânşii şi între ardeleni întregită şi neclintită, dar prea luminatul prinţ Acaţiu Barcsai pofta lui Mihnea Vodă de asta dată n'a primit-o pentrucă se vede prepusă; iară cu Ghica Vodă a face prietenşug cu toţii au voit, pentru ca să se poată rescumpăra robii dela Tataři²⁴⁾.

În captivitatea Tătarilor din Crimea erau o mulţime de fruntaşi unguri ai Ardealului, ajunşi aici în urma nenorocitei şi nesocotitei expediţii a principelui Rákoczy în Polonia. Între aceştia era şi viitorul principe ardelean Ioan Kemeny, om cuminte şi viteaz, care participase

²⁰⁾ Iorga, *Studii şi documente*, IV, p. 55—56, no. LII.

²¹⁾ *Quellen zur Geschichte Kronstadt*, IV.

^{21a)} Vezi pe larg despre trecerea oştilor româneşti prin ţinutul Făgăraşului studiul meu *Din istoria Românilor din ţara Oltului* (supt tipar).

²²⁾ Notiţa mea din *Revista Arhivelor*, I, Bucureşti, 1925, p. 295. — Ghica Vodă trimite pentru susţinerea în domnie a lui Barcsai o mie de moldoveni sub comanda învăţatului boier Constantin Milescu. Miron Costin, ed. Kogălniceanu, p. 361.

²³⁾ Participă la aceasta expediţie şi cronicarul Miron Costin, vezi ed. Kogălniceanu, I, p. 359—361.

²⁴⁾ Şincai, *Cronica Românilor*, III, p. 119—120.

decenii la viața publică, având un rol important²⁵⁾. Prietin cu mai mulți boieri de seamă și Domni din Țerile române, cu cari stătuse în cele mai bune relații. Acum fiind în robie la cine putea apela mai bine și mai sigur de ajutor decât la Domnii Țerilor Române, cea ce se vede limpede și din cele următoare. Ghica Vodă, în bunăînțelegere cu Mihnea Vodă intervine la Hanul Tătarilor pentru eliberarea lui Kemény și a lui Kornis, cerând totodată și reducerea sumei de rescumpărare, pentru care garantează ambii Domnii ai Țărilor române. În această chestiune actul Hanului tătăresc ne spune²⁶⁾:

„Noi Mehmet Ghira ... facem cunoscut, că în vremile trecute, când mersesem în Polonia la rugămintea celui mai mare vizir al nostru Sester Casi și a prietinelor noștri din vecini, adică a Voevozilor din Moldova și din Valachia, ce s'au făcut nouă pentru numitul Ioan Kemény și Francisc Kornis vrem să-i slobozim pe dânsii, dar așa ca Ioan Kemény să fcă să se dea oamenilor noștri cari sunt trimiși spre aceia, pentru sine 40,000 taleri, pentru Francisc Kornis 20,000 taleri, ce se vor aduce din Brașov la Târgoviște, iară pentru ceialaltă parte a rescumpărării lui Ioan Kemény, adică pentru alte 40,000 taleri, să fi garanți numiții Voevozi. Dat în Bacce Serai, 3 Maiu 1659”.

În luna următoare Kemény e eliberat și din Iași în 23 Iunie scrie fiului său Simion, că peste 8—10 zile va fi în Târgoviște²⁷⁾.

Dăm acum răspunsul lui Ghica Vodă la scrisoarea lui Ioan Kemény:

Oferim Dvoastră din inima curată bunăvoința noastră. Dumnezeu să vă bucure pe Dvoastră în robia amarnică.

Am primit cu bucurie scrisoare Dvoastră pe care ne-ați trimis-o și am înțeles scrisul Dvoastră și am încunoștințat pe Maria Sa Hanul

²⁵⁾ Vezi amănunte despre viața prinsonierilor unguri și indeosebi a lui Kemény în Crimea, publicațiile: *Történelmi Tár*, Budapesta, 1882, p. 618 și urm., 1905, p. 469—497; *Századok*, 1885, p. 579, 655 și urm., 1887, p. 427—434; *Hadtörténelmi közlemény*, 1892, p. 421—432; *Erdélyi Múzeum*, 1897, p. 362—378. — La expediția din Polonia participaseră și mulți iobagi români. Unul din ei: Ursul Mărginean din satul Mireșul mare (jud. Satu Mare), a stat în robie la Tătari 17 ani și întors acasă principele ardelean M. Apafi, în 10 Martie 1677, îl ridică la rangul de nobil, cf. *Revista istorică*, București, VIII (1922), p. 166.

²⁶⁾ *Mon. Com. Trans.*, XII, p. 289—290.

²⁷⁾ *Magyar Történelmi Tár*, XVIII (1871), p. 137—138. — Acestui Han al Tatarilor îi scrie, în Sept. 1659, marele vizir Mahomed Kiüprülü, o scrisoare interesantă relativ la schimbarea Domnilor din cele două Țeri române, care să și face în cursul acestui an. cf. Karácson I., *Török-magyar okmánytár* (1533—1789), ed. Thalloczy, Kesmarik, Székiw. Budapesta 1914, no 264.

despre pustiirea averii Dvoastră și ne-am trudit la Maria Sa Hanul asupra reducerii tributului Dvoastră de rescumpărare, ca acest tribut să fie simțitor redus și pentru plata căruia veți avea timp; scrisorile Dvoastră le-am trimis prin Désy Ioan, solul Principelui ardelean; nu voi întârzia a vă face plăcere cu bunăvoința noastră; Exelenția Sa Voevodul Mihnea ne scrie că în chestia eliberării Dvoastră a scris Mariei Sale Hanuluși și mi-ar conveni mai bine, dacă s'ar transporta la Brașov tributul Dvoastră. Dumnezeu să vă elibereze. Datum in Opido Jassy, 1659 die 7 Aprillij.

Dvoastră vă servește cu bunăvoință

Gheorghe Ghica Voevod
(cu litere cirile).

Adresa: Să se dea această scrisoare a noastră onoratului și binevoitorului nostru domn Ioan Kemény în cetatea Sido²⁸⁾.

De mâna lui Kemény: Data 7 Apr. Allata, circa 3 Maij²⁹⁾.

(Pecete cu bourul având steaua în frunte; la stânga steaua, la dreapta semiluna, sus coroana. Inscriptie: + Io Gheorghe Ghica Voevoda bjiu mlstin gospod m. M...).

V. Pribegia lui Mihnea Vodă în Ardeal și înmormântarea lui în Satmare. — Mihnea a trăit mult timp la Constantinopol, ajungând Domn al Țării Românești cu ajutorul efectiv al Turcilor, pe cari în curând era să-i părăsească și imitând pe Mihai Viteazul, pe al cărui nume îl folosește și ca Domn, taie pe mulți din Turcii săi ocrotitori, atașându-se apoi principilor creștini din Ardeal sub protecția, cărora se pune și în țara cărora moare subit și uitat de toți.

În trecătoarea domnie de doi ani Mihail Radu Voevod, — numai așa se numea în acte oficiale, — a păstrat dela început bune raporturi cu Ardealul, adăugând la titlul său și „a părților megeșite arhideuce“, adică „duce al Făgărașului și Almașului“, ca Domnii din veacul al XIV și XV-lea. Are relații strânse cu Sașii ardeleni; negustorilor români din Scheiul Brașovului le dă privilegii însemnate în Țara Românească³⁰⁾. Întâiu în taină, apoi pe față practică cu tot riscul de atunci o politică respicată creștină, îndrăznește s'o mărturisească chiar în scrisori înainte de ruperea sa de Turci. De ex. în 21 Iunie 1658 scrie către Sașii din Sibiu, amintind dreptatea nepărtinitoare din țara sa: „... Oamenii dvoastră cari vor fi având ceva strâmbătate de oa-

²⁸⁾ Cetatea Sido se numea din partea prizonierilor unguri închisoarea din Bacce-Serai, oraș în Crimeea tătărească.

²⁹⁾ Tipărită ungurește în *Történelmi Tár*, 1905, p. 486, no. 13.

³⁰⁾ Metes, *Relațiile comerciale ale Țării Românești cu Ardealul*, p. 169—170.

menii din țara noastră, și fără de scrisoarea Dvoastră, vie la Divanul nostru, că nimenea strâmbătate nu va avea; că strâmbările judecăților, carele nasc mitele și făfăriile și ținea partea sângelui și a rudeniei, acelea, cu ajutorul lui Dumnezeu, din Divanul nostru cu totul lipsesc. Așa să ne știți Dvoastră și așa să ne țineți cu toată credința, *a fi poftitori de tot binele a toată creștinătatea*“. Se cere 2 arme, nu așa mari, să fie „cam lung, tunure pistraelnice“. Se vor plăti, dacă nu le pot da în dar. „Nu vă pară, căci vă supărăm cu această poftă, căci iarăși spre folosul binelui Dvoastră ne trebuesc nouă; că Dvoastră încă nu va fi acoperită, nici ascunsă *înclinația noastră ce avem către binele a toată creștinătatea din toată inima*. De vă va fi ceva greață pentru lucru ca aceste de către Măria Sa, întrebați pe M. Sa (Rákoczy), că știm bine că M. Sa va fi foarte bucuros“³¹).

În August 1658, Mihnea Vodă e silit, cu toată iubirea sa pentru creștinătate, să însoțească pe Turci în Ardeal contra lui Rákoczy. Avizează înainte pe Sașii sibieni, în 24 August, să nu se supere că: „tâmplându-se a venirea prin țara noastră luminatul Han și cinstitul Pașa, mergând în slujba puternicului Împărat și fiind și noi sub porunca cinstitului Împărat, într'alt chip nu am avut cum face, ci ne-au căutat a veni și noi. De care lucru nu am fi poftit, să vedem lucruri ca acestea, căci cine să bucură la casa vecinului când vede arzându-i, iar mâine ori poimăine arde casa lui? Ce vom face? Destul am silit cu atâta nevoință ca să nu se facă aceste răutăți mari țării dvoastră, dar nu am putut opri nici într'un chip: drept aceia dvoastră destul sunteți înțelepți, ci socotiți și pentru dânșii, ca să nu vi să facă și mai mare pagubă“. Trimite omul său să-i cumpere de 800 fl. următoarele: potcoave pentru 100 părechi de cai, 5000 cuie de potcoave, 50 căpestre de cai, 50 traiste și 40 legături de ștreanguri și 30 țoluri³²).

La aceasta expediție de pedepsire și de jaf Mihnea participă cu 12.000 ostași. Oștirea numeroasă, compuse din soldați de neam și locuri așa de diferite, străbate dealungul Ardealul până la Oradea, din Brașov, prin Sibiu, Alba-Iulia și Cluj, care asediat în 10—14 Sept. se rescumpără cu suma importantă de 60.000 taleri. Mihnea Vodă scrie atunci din preajma orașului o scrisoare românească „cetățenilor dela Clujvaru. Să căutați că acia vor veni sluga Domnii mele Cortu comis și clucer; ci să aveți ai lăsare să între în cetate să cumpere pe bani

31) *Revista istorică*, XII (1926), p. 308—309.

32) *Ibid.*, p. 309—310. — Aceste două scrisori din 21 Iunie și 24 August 1658, reproduse cu faximile la Iorga, *Noi acte românești din Sibiu*, în *An. Ac. Rom.*, vol. VII, secț. ist., 1927. — Vezi altă scrisoare „din lagăr“ către Sibieni, în 25 August. Cf. Hurmuzaki, XV, p. 1285, no. 2377.

pâine, făină, orzu și alt ce va mai trebuie Domniei mele. Ci să nu-i opriți, nici să aibă alt valu". Senatorul Clujului Lintzeg dă lui Mihnea 5600 taleri, 2 cupe de aur în 150 taleri și 1 scofium frumos, iar lui Ghica Vodă și begului tătăresc 5200 taleri³³⁾.

Unul dintre boierii cari participă la această campanie turcească: Comisul Radu Mihalcea scrie, din Oradea, la 10 Sept. v. 1658, ca „prietin și vecin de-aproape" Brașovenilor sași o mare bucurie, că nu se vor mai întoarce pe la ei cu armatele care le făcuse atâta sărăcie: „De rândul veștilor dintr'acoace, veți ști dvoastră că au ajuns cu oștile până aici la Oradea mare și de aici suntem mergători cu M. Sa Hanul și cu Pașa la Timișoara, la vizirul Azem... Hanul și toate oștile vor șede pe la Rășav (Orșova), să ia țara noastră în lungu. Așa iaste cuvântul aici... iaste un fecior al nostru aicea, anume Voicu, lăsăm acest răvășel să-l ducă la jupâneasa noastră să aibă grija și pază, până vor trece oștile. Iar noi nu vom uita binele Dvoastră"³⁴⁾.

Mihnea Vodă dela Ineu (jud. Arad) a trebuit în grabă să se întorcă în țară, fiind teamă că Constantin Vodă va năvăli acolo pentru ași reocupa tronul³⁵⁾.

Chestiune ardentă era pentru conducători de atunci ai Ardealului eliberarea din robia tătărească de aproape 2 ani, a mulțimei de nobili cari erau înrudiți cu cele mai de seamă familii ungurești. Se strâng bani pentru rescumpărarea lor, dar n'au ajuns. Garanția pentru plata restului trebuia s'o ia cineva, care avea creditul necesar la Hanul Tătarilor. Aceștia sunt Domnii celor două Țări române și îndeosebi Mihnea Vodă, care era înrudit de-aproape prin soția sa cu Hanul. Toate isvoarele constată, că numai datorită garanției acestora au fost puși în libertate nobili Unguri din Crimeia, după multe și grele suferințe îndurate aici, cum am văzut și din scrisoarea Hanului Mehmed Ghira.

Cel mai de seamă dintre acești prizonieri Ioan Kemény se adresează lui Mihnea Vodă pentru sprijin printr'o scrisoare, pe care acesta a primit-o în Octomvrie 1658, când era cu oștirea la Ineu. Întors la Târgoviște răspunde cu scrisoarea de mai jos lui Kemény, asigurându-l cât va trimite banii înlăuntru, îndată i se va lua domnia și în locul

33) Meteș, *Domni și boieri din Principatele române în Cluj*. — Act inedit dela Mihnea Vodă, din 4 Oct. 1658, în *Arhiva statului ungar*, Budapesta, Transylvanica, No. 92.

34) Iorga, *Brașovul și Români*, p. 290, no. 8. — Radu comisul fiind bine cu cronicarul preot din Scheiul Brașovului, scrie la finea scrisorii: „Și mă închin părintelui popei Vasilie de sănătate". — Despre ajutorul dat Sașilor de acest Radu comisul în *Quellen der Stadt Brasso*, VI, p. 134.

35) *Mon. Com. Transylvaniae*, XII, 124-125.

că va face tot posibilul pentru eliberarea lui și a compatrioților săi. Din Iași unde mersese Mihnea pentru o înțelegere cu Ghica, scrie din nou, la 19 Martie 1659, lui Kemény, să fie liniștit că atât el cât și principele Ardealului lucrează pentru o cât mai repede scăpare din robie, trimițându-i și o scrisoare dela principele Barcsai adusă de postelnicul Nicolae³⁶). În Iunie sunt eliberați, poposesc câteva zile în Iași, fiind la începutul lui Iulie în Târgoviște, însoțiți și predați lui Mihnea de 150 ostași tătari³⁷). Vizirul Ahmet pașa scrie lui Mihnea, că pe Kemény, pentru care a garantat, să-l țină la el și să nu-l elibereze, până nu va primi ordin dela Sultanul³⁸). Kemény stătu în Târgoviște numai vre-o lună, căci în 10 August sosește în Brașov³⁹). La plata sumei pentru eliberarea lui Kemény au contribuit și boieri din Țara Românească, căci iată ce cetim într-o scrisoare a lui Leon Vodă, din 26 Octomvrie 1661, către principele Apaffy: „Logofătul Vâlcul are o pretensiune de 3000 taleri la Simion Kemény, pe care i-a dat pentru rescumpărarea din robie tătărească a lui Ioan Kemény. Să-i restituie banii, căci va interveni la Sultanul pentru aceasta”⁴⁰).

Lăsăm se urmeze acum scrisoarea lui Mihnea Vodă către Ioan Kemény:

Spectabilis ac Magnifice Amice nobis benevole.

Încă fiind la Ineu am primit scrisoarea DVoastră, pe care mi-a trimis-o la mână domnul Barcsai, rugându-ne ca și noi să ne ostenim pentru eliberarea DVoastră și să vă fim de ajutor. Noi și în afară de aceasta suntem gata a vă ajuta cu toată bunăvoința, dar DVoastră bine știți, i-am scris și domnului Principe Barcsai, că de un lucru așa greu nu te poți apuca cu mână goală; măcar jumătate, dar trebuie mai mult, să fie la dispoziție din tributul de rescumpărare al DVoastră,

36) *Magyar Történelmi Tár*, XVIII, Pesta, 1871, p. 134, no. 73. — Postelnicul Nicolae, serdarul Moldovei, în 31 Martie v. 1659 e în Constantinopol, scrie lui Barcsai românește, îl susține și e contra lui Mihnea Vodă. *Mon. Com. Trans.*, XII, p. 233—235.

37) Vezi poema lui Ștefan Gyöngyösi, tip. Löcse, 1693, care vorbește de ajutorul dat de Mihnea lui Kemény; cf. Veress, *Bibliografia română-ungară*, I, București, 1931, p. 134, no. 244. — Kemény încă vorbește de garanția lui Mihnea Vodă. Szilágyi, *Erdély és az északkeleti háboru*, II, p. 490. — De garanția Domnilor români vorbește și cronicarul ungur Șt. Enyedi în Szabó, *Erdélyi történelmi adatok*, IV, Cluj, 1862, p. 290—291.

38) *Magyar Történelmi Tár*, XVIII, p. 141.

39) Persian K., *Kemény János fejedelemsége*, Cluj, 1907, p. 7, n. 1.

40) *Török-Magyar okmánytár*, VI, (1871), p. 273—274, no. 153.

ca astfel să știm pentru ce sumă trebuie să ne interpunem, de aceea așteptăm dela Măria Sa să vedem de cât poate face rost; Domnia Sa (Barcsai) scrie că trimite sol la Maria Sa Hanul atunci știind și noi ce sumă poate fi gata, vom interveni la Maria Sa Hanul. În afară de aceasta e aici la noi un mare aga al Mariei Sale Hanului Batir aga, pe care nu-l zăbovim, dar prin el ce putem în chestia DVoastră nu întârziem a vă ajuta. Fiți DVoastră cu nădejde bună și mintea curajoasă, căci noi nu vom înceta. Despre situația DVoastră, conform acestora, puteți informa și pe M. S. Hanul. Dumnezeu să vă țină în bună sănătate și să vă elibereze cu ceilalți compatrioți și să ajungați în stare fericită mulți ani noi. Datum ex sede nostra Targovista anno domini 1659 die prima Ianuarii.

Spectabilis Magnificentiae Vestrae amiens benevolus

Io Mihail Voevod
(cu litere cirile).

Adresa: Spectabili ac Magnifico Domino Domino Joanni Kemeny de G. Monostor, etc. Domino Amico nobis benevolo in Aula Sere-nissimi Chani Crimensis tradantur.

În afară: Data 1 Ian. 1659. Allata 14 Febr. Mihnye Vayda⁴¹⁾.

(Pecete roșie stricată).

Cu Kemény venise din robie și Francisc Kornis, care scrie din Târgoviște, lui Gh. Rákoczy, în 19 Sept. 1659, între altele: E aici venit din robie și acum mănâncă pâinea și sarea Voevodul Mihnea care a tăiat toți Turcii din sate și orașe. Scrie la dorința lui Vodă, ca Rákoczy să-i trimită vre-o 3—4 mii ostași ajutor contra Turcilor. Toată țara și boierii sunt într'o voință⁴²⁾.

Din însemnările lui Gaspar Kornis din 1683 vedem că tatăl său Francisc și-a zălogit mai multe sate pentru a putea plăti tributul de rescumpărare dela Tătari, de 25,000 taleri, pentru care a stat garant Mihnea sau Mihail, Domnul Țării Românești⁴³⁾.

Am văzut că Mihnea face o politică creștină respicată, alături de Rákoczy, de aceea Barcsai îi refuză alianța în dieta din Bistrița (Februarie 1659). Poarta cunoștea jocul politic al Domnului român, despre care dragomanul Panaiot scrie lui Barcsai din Constantinopol în 23 Martie: „Drept aceea te rog pe înălția ta, ca să cârmuești cu

⁴¹⁾ Publicată ungurește în *Magyar Történelmi Tár*, XVIII (1871), p. 131, no. 70.

⁴²⁾ *Mon. Hung. Hist.*, Diplomataria, XXIII, p. 653—655, no. 372.

⁴³⁾ *Uj magyar muzeum*, X, Pesta, 1860, p. 333 și urm.

grijă Ardealul și cu Rakotzy să nu ai vre-o amestecare ca să nu cazi în prepus. Vreau a te înștiința și despre aceasta, că Domnul muntenesc se înțelege cu Rákoczy prin Jacov Harsányi, pentru care lucru cât va trimite banii înlăuntru, îndată i se va lua domnia și în locul lui se va pune Grigoraș, fiul lui Ghica Vodă⁴⁴⁾.

În timp de o lună cât a stat Kemény în Târgoviște a convins pe Mihnea Vodă să facă o alianță cu principele Barcsai, care în Februarie o refuzase. Astfel se revine asupra acestei chestiuni în dieta ținută în tabăra de pe câmpul Cristișului lângă Turda, din 29 August și să decide: Măria Sa Domnul nostru (Barcsai) ne raportează, că l-a cercetat Mihnea Vodă pentru încheierea unei confederațiuni cu Ardealul, dar el n'a voit să se amestece fără consensul țării, acum țara să vadă dacă e necesară confederația sau nu, să-și spună cuvântul, căci d. Ioan Kemény în timpul cât a stat la Vodă, a înțeles și ne referă că într'a toate vrea să stea în serviciul bunei vecinătăți și în toate vrea cu noi o bună alianță. Dacă se propune e necesar pentru aceasta 3 scrisori, fiind dorința Voevodului aceasta. Din cele trei națiuni, trei patrioți cu scrisoarea contractuală să meargă în Țara Românească lângă Vodă și să stea acolo până situația tulbure se va liniști. În schimb trei boieri, iubitori de țară, va trimite ca garanți, să stea lângă Domnului nostru (Barcsai). Acestea 3 scrisori vor fi: 1) credenționalul, 2) instrucția și 3) contractul. Toate trei sunt scrise de cancelar, dar așa că Dvoastră puteți alege, scurta și schimba, ca să fie voia țării". Dieta delegă cu puteri depline pentru încheierea unei confederații cu locuitori Țării Românești pe trei nobili din cele 3 națiuni: Mihail Nadányi pentru nobilii unguri, Ștefan Lazar pentru secui și un senator din Brașov, care vorbește românește, pentru Sași⁴⁵⁾. În drum spre Târgoviște, acești delegați au fost informați în Brașov, că Mihnea la începutul lui Septemvrie a tăiat Turcii din țara sa și astfel ei s'au întors ne mai având ce căuta la Domnul care se făcuse cu voia dușman al Turcilor, protectorii lui Barcsai.

Mihnea însă nu întârzie să se adreseze lui Rákoczy, știind ce-l aștepta după omorirea Turcilor. Așa îi scrie cu boierii din Târgoviște, în 12—13 Septemvrie v., trimițând pentru tratative de bunăvecinătate și alaiantă pe Mitropolitul Ignatie și logofătul Radu, arătând că cu Tătarii e pe pace și va lupta contra tiranilor Turci alături de Rákoczy⁴⁶⁾.

Cei doi plenipotențieri ai lui Mihnea, la cari se mai adaugă călugărul Gavril Thomasy, vicar apostolic al Moldovei, încheie în

44) Șincai, *Cronica Românilor*, vol. III, ed. 1886, p. 120.

45) *Mon. Com. Transylvaniae*, XII, p. 351—352 și 30—31.

46) Szilágyi, *Erdély és az északi keleti háború*, II, p. 557—559.

Țargu-Mureș, la 4 Oct. v. 1659, o înțelegere cu Rákoczy, în aceste condiții⁴⁷⁾:

1. Să fie între cei doi Domni vecini pace eternă și indisolubilă.
2. Amândoi să fie prietinelor prietin și dușmanilor dușman.
3. Toate tratatele încheiate înainte de Mihnea sunt nule fără știrea și aprobarea lui Rákoczy.
4. Se vor ajuta reciproc cu arma.
5. Va semnala comploturile contra lui Rákoczy.
6. Tratatul să fie aprobat de Divanul Țării Românești ca în vremea lui Constantin Vodă.
7. Dacă Mihnea va supraviețui pe Rákoczy, înțelegerea rămâne valabilă și sub viitorul principe Francisc Rákoczy, etc. etc.

Mihnea Vodă prin actul său, dat din Rucăr, „lângă apă Dâmbovița“, în 15 Oct. n. aprobă bună înțelegerea de mai sus⁴⁸⁾. Boierii munteni, în număr de 28, cu aceeași data și loc, fixează și ei unele condiții pentru relațiile cu Rákoczy, comerț liber, în caz de invazie adăpost reciproc, justiție bună și repede, etc. etc.⁴⁹⁾. Fiind și Rákoczy de față la aceasta bună înțelegere, iată cum ne-o prezintă un nemeș ungur Ioan Nemes în memoriile sale, martor ocular al celor întâmplate acolo la Rucăr: „La 14 Oct. n. 1659 ne-am dus — la porunca principelui nostru — cu Mikes și cu alți nobili din Treiscaune la Rucăr la Voevod. La 15 ne-am întors și ne-am dus înaintea Domnului pe dealul cel de dincoace de cârciume; de acolo ne-am întors cu principele, care a stat față în față cu Mihai Voevod dincolo de drumul de țară, pe livadă, cu mare solemnitate. Domnul s'a dus cu Voevodul în cortul lui, care era lângă Dâmbovița, acolo s'a unit Domnul cu Voevodul și Ardealul cu Țară Românească; prânzul l-am luat în cortul Voevodului. Voevodul i-a dat Domnului un cal turcesc cu toată armătura, și o manta roșie de catifea, cu guler căptușită, cu blăni de ris; nobililor câte un caftan și cu câte o bucată două de postav. Tot în ziua aceea am plecat înapoi la Bran“⁵⁰⁾.

În cursul acestor solemnități se așează lângă Brașov și pribegul Domn Constantin, unde se înțelege cu Rákoczy și Mihnea ca el se ocupe Moldova. Pentru aceasta cucerire îi dă ajutor și Domnul Mihnea, cum ne spune în scrisoarea sa din 29 Sept. v. către Rákoczy:

„Numai pentru rândul lui Constantin Vodă, dacă voești Măria Ta să-l așezi în partea Moldovei, nimic nu-l zăbovi M. Ta, ci cum mai

47) *Török-Magyar okmánytár*, V, Pesta, 1870, p. 456—457, no. 245.

48) *Mon. Com. Transylvaniae*, XII, p. 413—414 d.

49) *Ibid.*, p. 414—415 c.

50) *Történelmi Tár*, 1902, p. — cf. Iorga, *Studii și documente*, IV, p. 278; vezi și ce spun cronicile brașovene în *Quellen zur Geschichte Kronstadt*, IV, p. 251; VI, p. 138 (e prezent la încheierea tratatului și primarul Brașovului Mihail Hermann pe Piatra Craiului).

în grabă să meargă, cu ajutorul M. Tale și cu ale dumealui oști ce va avea nimic să nu zăbovească, că acum iaste vremea. Că iată noi drept voia M. Tale și drept folosul creștinătății gata ne aflăm cu nevointă și cu ajutor a-l căuta. Care despre partea noastră am grijit și am și trimis până la 10,000 de ostași, tot oameni aleși și seimenime călări, cu puști lungi și țăcălușe și peste 2—3 zile vor ajunge la hotare; numai și din partea M. Tale să nu fie altă zăbavă, ci să meargă cum mai curând. Că cum vor intra despre partea M. Tale, așa vor intra și ai noștri, de se vor împreuna toți, și vor merge de-l vor așeza în Scaun și după aceea noi cu toată virtutea noastră căuta-l vom intru toate după datoria creștinătății, și ca pe un frate îl vom ști lângă vecinătatea noastră⁵¹⁾.

Mihnea se pregătea febril pentru lupta deschisă, de o parte să dea ajutorul lui Constantin Vodă, iar de altă parte trebuia să oprească la Dunăre-Giurgiu trecerea oștirii turcești. În 16 Oct. v. cere Sibienilor câteva tunuri mai mari și alte arme mai mici, apoi nescare iarbă, plumb și gloanțe că „aflându-se paza noastră mai aproape de ținutul cetății Dvoastră, stând împotriva acelor vrăjmași Turci, nu numai pentru noi, ci pentru binele și folosul Dvoastră⁵²⁾).

Hotărit că Mihnea Vodă n'avea noroc. Oștirea lui trimisă în toamna 1659 în Moldova pentru a ajuta pe Constantin Vodă e bătută. Cronicarul muntean Constantin Căpitanul Filipescu scrie: „Atuncea și pe Gheorghe Baleanu vornicul, care era trimis cu oști ajutor dela Mihnea Vodă lui Constantin Vodă, l-au prins Tătarii în Bahlui, înoroit, și pe mulți alți din Țara Românească, care peste doi ani ai robiei lui cu mulți bani s'au rescumpărat⁵³⁾. Din Țara Românească Mihnea fu silit să plece dinaintea furiei turcești, fiind înlocuit prin Gheorghe Ghica al Moldovei. De altfel în Ardeal oameni buni cunoscători ai situației știau ce-l așteaptă pe Mihnea și mari nădejdi în sprijinul lui armat nu puneau. Așa cunoscutul nobil, român de origine, fost de-seori în Țara Românească, fiind și diacul lui Constantin Vodă: Petru Budai scrie din Caransebeș, în 19 Oct. 1659, către Ioan Josika: „Dacă se razimă pe Mihnea Vodă (Rákoczy), în scurt timp se va putea convingea săracul ungur ca Românii se despart de Mihnea și se întorc contra lui ca și în anul trecut cu Voevodul impus de Turci. Mă mir ce minte au aceia cari pun pe Români ca bază a apărării lor, pe când Românii sunt din fire dușmani Ungurilor. Și eu le cunosc vitejia, dar

51) Iorga, *Studii și documente*, IV, p. 57—58.

52) *Revista istorică*, 1926, p. 310—311, no. III.

53) Ed. Iorga, 1902, p. 146—147.

se creadă fiecare om, că ei nu se rup de Poarta pentru Mihnea, ci și pleacă capul la multele impozite . . . Oștirea lui Mihnea a fost bătută în trei locuri de Turci, și mulți robi și capete au luat. Abia a scăpat cu fuga banul Craiovei numit Chirca⁵⁴⁾.

Mazilit din Domnie Mihnea se refugiază cu curtea și oamenii săi în Țara Bârsei, unde-l aflăm în 4 Decemvrie în Râjnov, aici sta câteva zile, în 10 e în Codlea⁵⁵⁾, apoi trece în Ciuc unde rămâne ceva mai mult timp. În memoriile sale Ioan Nemes înseamnă: „La 14 Dec. am auzit că Mihnea e în Ciuc; ne-am dus noaptea după el vre-o 30 de călăreți, ca să cumpărăm pe cei din Ciuc și să-l prindem, dar ei i-au ținut partea, și noi am fugit de acolo⁵⁶⁾).

Soartea ulterioară a lui Mihnea Vodă o aflăm din cronicarii ardeleni. Ștefan Enyedi din Baia Mare scrie: „Din Târgu-Mureș Rákoczy pleacă cu mare bucurie spre granița din spre Moldova înaintea lui Mihnea Vodă al Țării Românești, care venia la dânsul după înștiințarea de mai înainte, pentru a încheia alianță. Cu mare pompă Mihnea vine înaintea Principelui Rákoczy și sub credință tare încheie împreună alianța contra Turcilor. Pentru prietinia cu Rákoczy, Voievodul străin, se rupe de Poartă, se desparte de domnie și țară, deși a adus cu el multe comori, totuși față de situația avută s'a făcut mazil, ca și câinele lui Esop, care mușca după umbra ciolanului; dându-se Principelui umblă în sus și în jos prin Ardeal, cheltuindu-și banii și timpul degeabă. Și aici a venit în orașul nostru, în Ianuarie 1660, unde trei săptămâni a fost ospătat cu mari cheltueli împreună cu numeroasa lui suită, și după aceea a fost condus cu pompă de oameni înarmați ai orașului. A mers în Satumare⁵⁷⁾. Cronicarul Szalárdi spune: „Constantin în primăvara anului 1660, cam pe la 5 Aprilie, a dat un prânz domnesc în Satmar, și atâta l-a ospătat pe Mihnea Vodă, că a sucombat lăsând singură pe frumoasa fata circaziană, adusă nu de mult pentru a-i fi soție, care era soră cu Hanul Țătarilor Mehmet Ghira⁵⁸⁾. Iar Enyedi întregeste: „Mihnea a fost ospătat de Constantin Vodă și s'a bolnăvit (a fost bănuială că din cauza mâncării) și îndată a murit. Principele (Rákoczy) l-a înmormântat tot acolo cu pompă în 4 Maiu, în biserica din cetate cu ceremonie papistească, lăsând orfană pe pământ străin, fata circaziană, adusă de el de soție

54) Szilágyi, *Erdély és az északkeleti háboru*, II, p. 548—549.

55) *Quellen zur Geschichte Kronstadt*, VI, p. 138.

56) Iorga, *Studii și documente*, IV, p. 278.

57) Szabó, *Erdélyi történelmi adatok*, IV, p. 295—296.

58) Ed. G. Kemény, Pesta, 1853, p. 480.

care a fost, cum se spunea, rudă apropiată a Hanului tătăresc. Și astfel Dzeu prin moarte a făcut bine acestui Domn, căci și altfel viața lui ar fi fost a unui exilat și o priebegie amară și plină de neajunsuri⁵⁹⁾.

⁵⁹⁾ Szabo, o. c., p. 296. — Cronicarul sas Kraus spune că prânzul a fost în 23 April, Lunea după Paști, și l-au găsit pe Mihnea dimineața mort la el acasă *Fontes rerum Austriacarum*, IV, Viena, 1864, p. 54, cf. Iorga *Studii și doc.* IV, p. CCCVI și n. 2.

C U P R I N S U L.

	Pag.
*I. Din relațiile Movileștilor cu Transilvania	3—15
*II. Așezarea lui Constantin Vodă Basarab în Transilvania	15—24
III. Pribegia în Transilvania a lui Gheorghe Ștefan, Domnul Moldovei .	25—30
IV. Intervenția lui Gheorghe Ghica, Domnul Moldovei, pentru elibe- rarea lui Ioan Kemény și soții din robia tătarască din Crimeia	30—33
V. Pribegia lui Mihnea Vodă Radu în Ardeal și înmormântarea lui în orașul Satumare	33—42

CUPRINSUL

1-6	I. Biserica Ortodoxă în Transilvania
7-12	II. Așezarea lui Constantin Voievod în Transilvania
13-20	III. Trădarea în Transilvania a lui Ștefan cel Mare, Domnul Moldovei
21-30	IV. Descrierea lui Ștefan cel Mare, Domnul Moldovei, pentru elita
31-35	Trădarea lui Ioan Răduț și a celorlalți în timpul domniei lui Ștefan cel Mare
36-42	V. Religiile lui Mihnea Voievod Răduț în Ardeal și în Transilvania
43-45	în timpul domniei